

De kunst van het klagen

De Bijbelse klacht en de spiritualiteit van de
kerkleden van Evangelische kerk De Pijler

Elmar Haneveld

Kamp 4351, 8225HV Lelystad
Windesheim, GPW Eindscriptie
Ingeleverd op 29 mei 2014

Illustratie op voorblad - Elmar Haneveld

David: “Zie mij, antwoord mij, Heer, mijn God!” —Psalm 13 (NBV)

Inhoudsopgave

Woord vooraf	2
Dankbetuiging	3
Samenvatting	4
Inleiding	5
Aanleiding	5
Onderzoeksvraag	6
Hoofdstuk 1 - Onderzoek in Evangelische kerk De Pijler	7
1. Korte introductie op De Pijler	7
1.1 Ontstaansgeschiedenis	7
1.2 Vandaag	7
1.3 Identiteit	8
2. Opzet van het onderzoek	8
2.1 De methode	8
2.2 Enkele obstakels	10
2.3 De klacht in het onderzoek	11
2.4 Psalm 13 als model voor de Bijbelse klacht	11
2.5 Spiritualiteit in het onderzoek	12
3. De respondenten	13
3.1 De selectie	13
3.2 Het profiel	13
4. Samenvatting	14
Hoofdstuk 2 - De resultaten	15
1. Klagen bij tegenspoed	15
1.1 Tegenspoed	15
1.2 De reacties en klagen	16

2. De klacht in Psalm 13	17
2.1 De eerste reactie	17
2.2 Herkenning	18
2.3 Het klagen van de auteur	18
3. De klacht in de liturgie van De Pijler	19
3.1 Aandacht voor de klacht	19
3.2 Casus 'klagen in de kerkdienst'	20
4. Conclusie	21
Hoofdstuk 3 - De klacht in de theologie	22
1. Ellington: De klacht als reactie op de stilte van God	22
2. Melton: De klacht sluit aan bij het Pinksterkarakter	23
3. Maré: Ook klaagpsalm hoort in de Pinksterliturgie	24
4. Conclusie	25
Conclusie	27
Aanbevelingen	29
Voor de onderwijstak	29
Voor een vervolgonderzoek	30
Theologische reflectie	31
Bijlagen	34
A. Online enquêtevragen	34
B. Interviewvragen	35
C. Statistieken van de online enquête	36
D. Uitwerking van de interviews	37
E. Schematische uitwerking van de interviews	54
Literatuurlijst	55

Woord vooraf

In 2010 kreeg ik als student theologie aan Azusa de opdracht om een werkstuk te schrijven over een onderwerp uit het boek ‘Hoofdpijnen van een theologie van het Oude Testament’ door Westermann. Ik herinner mij nog goed dat ik door het boek heen bladerde om een interessant onderwerp te kunnen vinden. Tot mijn verbazing kwam ik de term ‘klacht’ tegen. Ik was wel heftige woordenwisselingen, boosheid en pijn in de Bijbel tegengekomen, maar klagen? Ik koos het als onderwerp en het schrijven van het werkstuk heeft iets met mij gedaan.

Voor een persoon die al wat had meegemaakt in zijn leven, was een kleine Pinksterkerk in Leusden als thuiskomen. Zo’n veertien jaar geleden kwam ik in aanraking met deze kerk en daarmee een liefdevolle God. Ik leerde daar om dalen te zien als uitdagingen en om verdriet en pijn te zien als nog te genezen wonden. Fantastisch. Maar ook wel eens eenzijdig als het gaat om het omgaan met tegenspoed in het leven. Want er kwamen momenten waarin God geen wonder deed en waarin ik alleen stilte ervoer terwijl ik verlangde naar een woord. Ik had daar niet geleerd wat ik in die tijden moest doen.

Het maken van het werkstuk over de Bijbelse klacht heeft mij geleerd om boos te mogen zijn tegen God. Het heeft mij geleerd om een masker met een glimlach om te ruilen voor een huilend gezicht. Het heeft mij geleerd om een echte relatie met Hem te hebben waarbij ik als een kind naar Hem toega als ik de wereld even niet meer begrijp.

Wat een schoolopdracht met iemand kan doen.

Ik hoop dan ook dat de lezer van deze scriptie bemoedigd wordt zich de kunst van het klagen eigen te maken. Het is een verrijking om te leren klagen bij Hem die sterk genoeg is om alle emoties te incasseren.

Dankbetuiging

Ik wil graag de ruimte nemen om de mensen om mij heen te bedanken voor hun bijdrage aan deze scriptie.

Allereerst dank ik mijn lieve vrouw, Cindy Haneveld, voor haar passie, steun en haar incasseringsvermogen (ik klaag niet alleen tegen God). Ze heeft me vaak geholpen met doorzetten en met het omzetten van gedachtenspinsels tot gedachtegangen.

Ik bedank mijn broer, Quint Haneveld en mijn schoonzus, Inge Haneveld voor hun theologische gaven en hun confronterende, liefdevolle feedback op mijn scriptievoorstellen en uiteindelijke scriptie. Door de ziekteperiode en het overlijden van Inge in november 2013 en de pijn van mijn broer, is klagen noodgedwongen een houvast geweest.

Ik wil docent Els Zegwaart bedanken voor haar aanstekelijke liefde voor het Oude Testament en de introductie op het werk van Westermann. Azusa heeft mij ontzettend veel geleerd.

Bedankt Hans Snoek, voor de bemoedigende begeleiding en adviezen voor het omgaan met een moeilijk onderwerp als klagen.

Bedankt Guyon Essed, die deze scriptie taalkundig heeft nagekeken.

Tot slot bedank ik de Evangelische kerk De Pijler en de leden die zo open hun ervaringen met mij wilden delen.

*U komt alle lof, eer en macht toe, Heer, onze God, want u hebt alles geschapen:
uw wil is de oorsprong van alles wat er is. —Openbaring 4:11 (NBV)*

Samenvatting

Na een persoonlijke ervaring waarin ik de waarde van klagen tegen God ontdekte, kwam het besluit om hier deze scriptie aan te wijden. Het doel is om na te gaan hoe de Bijbelse klacht een plaats heeft in de spiritualiteit van de kerkleden van de Evangelische kerk De Pijler. Dit werd onderzocht door tien kerkleden (die een representatie vormden) te interviewen over tegenspoed, klagen in hun dagelijks leven, Psalm 13 (als model voor de Bijbelse klacht) en de klacht in de liturgie van de kerk.

De identiteit van De Pijler is moeilijk vast te stellen en behoort tot de zogenoemde vrije kerken waarbij de hypothese is dat er geen tot weinig plaats is voor de klacht in de spiritualiteit van de kerkleden. De respondenten hebben allen tegenspoed meegemaakt en de helft klaagde daarover bij vrienden, familie en God. Het nut van klagen werd door de meesten wel ingezien, al vonden sommigen het ‘gezeur’. God werd niet als de veroorzaker van tegenspoed gezien. Er moet respect zijn voor God en het mag niet uitlopen op doelloos gemopper. In de dienst mag klagen ook, mits het wordt afgesloten met lof en positiviteit.

Enkele theologen uit de vrije kerken hebben geschreven over de klacht. Zij zien dat er weinig plaats is voor de klacht in de spiritualiteit van vrije kerken. De hoofdreden hiervoor is dat de nadruk op lof ligt. Toch zien zij ook mogelijkheden voor een samensmelting tussen de klacht en de theologie. Zo wordt het geloof in de betrokkenheid van God genoemd.

De resultaten van het onderzoek met de bijdragen van de theologen, leveren de volgende conclusie op: De Bijbelse klacht sluit deels aan op de spiritualiteit van de kerkleden van de Evangelische kerk De Pijler. De hypothese wordt door de resultaten weerlegd. Kerkleden staan open voor de Bijbelse klacht in de liturgie van de kerk, maar wel gereserveerd. Het mag niet negatief worden of ten koste gaan van lof en gevoelens van positiviteit.

De aanbevelingen die uit de conclusie voortkomen, kunnen leiden tot een kerk die ruimte heeft voor zowel lof als klacht.

Inleiding

We kennen allemaal de spreuk ‘niet klagen, maar dragen’ die de werkmentaliteit in ons land goed weergeeft. We zetten de schouders eronder om de klus te klaren en opmerkingen houden we voor onszelf. Maar wat als ‘de klus’ die voor ons ligt ondraagbaar lijkt te zijn?

Aanleiding

De motivatie om een scriptie te wijden aan de Bijbelse klacht heeft hiermee te maken. Het is de geconstateerde wrijving tussen de ervaring van lijden in een gebroken wereld en de uiting van teleurstelling, pijn of boosheid in de liturgie van de kerk. Een eeuwenoude vraag die veel mensen heeft bezig gehouden komt hier in zicht: ‘hoe kan de mens lijden en God rechtvaardig zijn?’ Zowel in de theologie als in de liturgie van de Evangelische- en Pinksterkerken lijkt deze vraag afgedaan te worden als ongegrond, een vorm van ongeloof of zelfs respectloos tegenover God.

Dit terwijl de Bijbel in verschillende literaire vormen wel degelijk getuigt van de open en eerlijke relatie tussen God en mens waarbij er over en weer geklaagd wordt. De Psalmen, Klaagliederen, Habakuk, Job en ook het Nieuwe Testament waar Jezus Christus het uitroept ‘mijn God, mijn God, waarom heeft U mij verlaten?’ zijn voorbeelden hiervan.

Deze scriptie gaat na hoe de Bijbelse klacht (die nader afgebakend en gedefinieerd wordt) een plaats heeft in de spiritualiteit van de kerkleden van de Evangelische kerk De Pijler. De hypothese is dat de Bijbelse klacht geen tot weinig plaats heeft in het leven van de kerkleden. Dit is gebaseerd op eigen ervaringen met diverse Evangelische- en Pinksterkerken, waaronder De Pijler zelf en het lezen van diverse boeken en artikelen die met dit onderwerp te maken hebben. Door empirisch onderzoek te doen in deze kerk, wordt duidelijk of dit juist is. In deze scriptie wordt kennisgemaakt met De Pijler en de methode van het onderzoek dat daar heeft plaatsgevonden. Vervolgens worden de resultaten van het onderzoek inzichtelijk gemaakt en komen enkele relevante theologen aan bod die het onderwerp van de klacht in de kerk aangeraakt hebben. Ter afsluiting volgt de conclusie met de daaruit voortkomende aanbevelingen voor de onderwijstak van De Pijler.

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag is als volgt geformuleerd:

‘In hoeverre sluit de Bijbelse klacht aan bij de spiritualiteit van de kerkleden van de Evangelische kerk De Pijler?’

De deelvragen:

- Welke tegenspoed kennen de respondenten?
- Wat is de reactie van de respondenten op Psalm 13?
- Kunnen de respondenten zich vinden in Psalm 13?
- Wordt er door de ondervraagden geklaagd en zo ja, hoe ziet het klagen er uit?
- Hoeveel ruimte ervaren de respondenten om te klagen in de kerk?

Het doel van het onderzoek is het presenteren van een samenvatting met de resultaten op de reacties van de ondervraagde kerkleden op klagen. Deze resultaten worden, samen met de aanbevelingen, voorgelegd aan de onderwijstak van De Pijler.

Hoofdstuk 1 - Onderzoek in Evangelische kerk De Pijler

Voordat de resultaten van het onderzoek naar de klacht in De Pijler (H2) aan de orde komen, komt in dit hoofdstuk het onderzoek zelf aan bod. Een korte introductie van De Pijler geeft een beeld van de kerk waar het onderzoek gehouden is. Vervolgens wordt de opzet van het onderzoek behandeld en komen de respondenten aan bod.

1. Korte introductie op De Pijler

1.1 Ontstaansgeschiedenis

In 1977 werd in Lelystad De Pijler in het leven geroepen door Gerard en Anneke Langhenkel. Ze huurden een school aula en het bezoekersaantal was op twee handen te tellen. De visie van de kerk luidde: ‘een gemeente naar het voorbeeld van het bijbelboek Handelingen; een kerk die een brug zou moeten slaan tussen kerk en wereld’¹. Binnen een jaar groeide het bezoekersaantal naar ongeveer zestig mensen en dit motiveerde ze om een eigen kerkgebouw te bouwen. Met de gedachte dat de diensten niet-kerkelijke mensen moest aanspreken, bleef de groei doorgaan en in maart 2000 werd het pand ‘De Pijler’ gekocht. Met plaats voor duizend bezoekers, kon het een grote kerk genoemd worden.

1.2 Vandaag

Inmiddels is de kerk veel veranderd. Zowel het leiderschap als de kerkvisie zijn door de jaren heen gewijzigd. Van een voorganger in 1977 naar een team van vier voorgangers in 2012 tot geen voorganger in 2014. Van een kerk die groei zocht door georganiseerde wervingscampagnes in Lelystad naar een kerk die de nadruk legt op individuele getuigenissen in de eigen omgeving.

De Pijler wil graag niet-kerkelijke mensen aantrekken door het Evangelie naar de mens van nu te vertalen². Dit uit zich in laagdrempelige diensten met moderne christelijke liederen, een groot podium met lichten en ruimte voor drama. Ook zijn er voor de jongeren aparte

¹ De Pijler, z.j.

² Van der Zwaag, 2008.

diensten in een ruimte naast het hoofdgebouw. Deze jonge kerk, waar veel geboorten en trouwdiensten worden gevierd, laat zich daarbij graag inspireren door de lessen van Willowcreek Community Church.³ Twee pijlers staan centraal in deze kerk: (1) de zondagse eredienst en (2) de kleine groepen, ook wel kringen genoemd in andere kerken. In deze kleine groepen, die bestaan uit ongeveer acht mensen, worden diensten nagesproken en komen onderwerpen van alledag aan de orde.

1.3 Identiteit

De Pijler noemt zichzelf een Evangelische kerk, maar daarin ligt niet meteen de identiteit van de kerk. Deze is namelijk dynamischer dan de naam doet vermoeden. De start van de kerk kent het karakter die veelal in de Pinksterstroming te vinden is, waarbij de nadruk ligt op het Bijbelboek Handelingen.⁴ De vorm en inhoud van de huidige omgang met lidmaatschap heeft overlap met de baptistengemeenten: de volwassendoop door onderdompeling als voorwaarde voor lidmaatschap en als uiting van de navolging van Christus.⁵ Het volstaat niet om De Pijler een Evangelische, Pinkster- of Baptistenkerk te noemen. Wel is het zeker dat deze kerk behoort tot de zogenoemde ‘vrije kerken’.⁶ Daarom wordt in deze scriptie uitgegaan van deze definitie.

2. Opzet van het onderzoek

2.1 De methode

Het onderzoek bestaat uit twee fasen: (1) een online enquête en (2) persoonlijke interviews. In fase 1 is er een kwantitatief onderzoek opgezet in de vorm van een online enquête⁷. De kerkleden van De Pijler konden anoniem een online vragenlijst invullen waarvan de link op

³ WCCC, (z.j.) Een niet-denominationale kerk die zich richt op laagdrempeligheid: professionele uitstraling, eigentijdse diensten, kleine groepen en kinderprogramma's.

⁴ Van der Laan en Van der Laan, 2007, p. 163. De Grote Opdracht om het evangelie tot anderen te brengen, is 'iets wat na aan het hart van de pinkstergelovigen ligt'.

⁵ Unie van Baptisten Gemeenten, z.j. Baptisten zien de doop als het volgen van Christus, maar ook als toewijding aan de kerk.

⁶ Volf, 1998. Vrije kerken (free churches) is een term die theoloog Volf gebruikt om de kerken aan te duiden die een congregationalistische kerkstructuur aanhouden en een scheiding hanteren tussen kerk en staat. Vrije kerken zijn onder andere Pinkster-, Baptisten-, Evangelische kerken.

⁷ Zie bijlagen A en C voor de vragen en statistieken van fase 1.

diverse Pijler-websites te vinden was. Daar werd hen al enkele vragen gesteld over tegenspoed en klagen, maar werd hen ook de optie aangeboden om gegevens achter te laten voor een persoonlijke interview. Er deden 62 kerkleden mee aan de enquête waarvan er dertig bereid waren een persoonlijk gesprek te voeren.

In fase 2 startte het kwalitatief onderzoek waarbij er interviews werden afgenomen⁸. Er werden tien respondenten uit fase 1 geselecteerd die een goede representatie van de gehele kerk vormen (zie 1.3.1). Deze respondenten werden een voor een geïnterviewd in een aparte kamer in De Pijler. De interviews duurden ongeveer dertig tot vijftig minuten en werden met toestemming opgenomen (audio). De vragen gingen over tegenspoed en spiritualiteit, klagen in het dagelijks leven, Psalm 13 en de klacht in de liturgie van De Pijler. De respondenten zijn niet bij naam genoemd, maar werden anoniem in het onderzoek verwerkt.⁹

Deze methode kent de volgende voor- en nadelen:

Fase 1: Online enquête

- + Een groot bereik en daarmee een grotere kans op een goede representatie
- + De mogelijkheid voor de respondent om anoniem deel te nemen
- + Tijd en plaats van deelname in handen van respondent
- + Kleinere kans op sociaal gewenste antwoorden
- + Snel en eenvoudig een database aan mogelijke respondenten voor fase 2
- Geen controle op deelname respondenten
- Geen persoonlijk contact en daarmee geen mogelijkheid tot doorvragen
- Kerkleden die de websites niet bezoeken zijn minder snel op de hoogte van het onderzoek

⁸ Zie bijlagen B en D voor de vragen en de antwoorden van fase 2.

⁹ Booth, Colomb, en Williams, 2008. Bij het opzetten en uitwerken van het onderzoek is gebruikt gemaakt van 'The Craft of Research'. Omgang met respondenten volgens richtlijnen op pp. 81-85.

Fase 2: Persoonlijke interviews

- + Geschikte respondenten waren eenvoudig te selecteren op gewenste criteria¹⁰
- + Bereidheid van respondenten was groot door in fase 1 aan te geven mee te willen doen
- + Persoonlijk contact en daarmee zicht op houding bij reactie en mogelijkheid tot uitleg
- Grotere kans op sociaal gewenste antwoorden
- Afspraak maken voor interview kan veel tijd in beslag nemen

2.2 Enkele obstakels

Er zijn enkele specifieke obstakels herkent die van invloed konden zijn op het onderzoek: (1) de populaire betekenis van het woord ‘klacht’ en (2) mijn rol als spreker in de kerk en de eventuele invloed daarvan op de antwoorden van de respondenten.

1. Bij het woord ‘klagen’ hebben mensen een eigen associatie en dat kan er voor zorgen dat er eigenlijk verschillende handelingen worden onderzocht. Klagen kan namelijk geassocieerd worden met zeuren en roddelen, maar ook met het uiten van teleurstelling, pijn of boosheid en het opkomen voor de eigen rechten. De eerste betekenis kan ervoor zorgen dat de respondenten direct afstand doen van klagen en aangeven dat nooit te doen. De tweede betekenis komt dichterbij de betekenis van de Bijbelse klacht en is eenvoudiger te bespreken. In het onderzoek is er daarom voor gekozen om klagen als uiting van teleurstelling, pijn of boosheid na tegenspoed te behandelen (meer in 1.2.3).

2. Aangezien ik de afgelopen jaren enkele keren de rol van spreker¹¹ heb gehad in De Pijler, was er een kans dat de respondenten wenselijke antwoorden zouden geven. Dat is niet helemaal te voorkomen, maar de kans werd al een stuk kleiner dankzij de online enquête die mensen anoniem en op afstand konden invullen. Bij de interviews kon uit de bereidwilligheid en de openheid van de respondenten om persoonlijke ervaringen te delen, opgemaakt worden dat de wenselijke antwoorden minimaal waren.

¹⁰ Deze criteria zijn te vinden in 3.1 van dit hoofdstuk.

¹¹ Deze term wordt in de Evangelische- en Pinksterkerk gebruikt voor degene die de preek in de kerkdienst verzorgt. In andere kerken onder andere bekend als voorganger of predikant.

2.3 De klacht in het onderzoek

Zoals genoemd, werd er in het onderzoek onderscheid gemaakt tussen het klagen in de levens van de mensen van vandaag en de Bijbelse klacht. Dit komt voort uit de overtuiging dat de Bijbel een normatief karakter heeft.¹² Het komt ook voort uit de observatie dat er in het dagelijks leven anders geklaagd wordt dan in de Bijbel wordt omschreven. Klagen kan bijvoorbeeld zijn: tegen een vriend frustratie over anderen uiten, in jezelf uiten van pijn of teleurstelling of het indienen van een klacht over de diensten van een bedrijf.

De Bijbelse klacht zit anders in elkaar: aanhef, klacht, toewending tot de ontvanger van de klacht (God), gebed en lof. Het heeft in de Bijbel een duidelijke appèlfunctie. Het gaat niet zozeer om het uiten van pijn en zelfmedelijden, maar meer om de uiting naar degene die er ook echt verandering in kan aanbrengen: God.¹³ In die zin lijkt het nog het meest op het indienen van een klacht over de diensten van een bedrijf. Al ontbreekt daar wel de persoonlijke band met de ontvanger. Er wordt in ieder geval ongenoegen geuit naar degene die de inhoud van de klacht kent en ook de macht heeft om er iets aan te doen.

2.4 Psalm 13 als model voor de Bijbelse klacht

Om te ontdekken of en hoe de respondenten de Bijbelse klacht onderdeel laten zijn van hun spiritualiteit, stond Psalm 13 model voor de klacht. Het bevat namelijk alle elementen van de Bijbelse klacht en bestaat uit zes verzen die snel te lezen zijn.

Psalm 13

*1 Voor de koorleider. Een psalm van David.
2 Hoe lang nog, HEER, zult u mij vergeten,
hoe lang nog verbergt u voor mij uw gelaat?
3 Hoe lang nog wordt mijn ziel gekweld door zorgen
en mijn hart door verdriet overstelpt, dag aan dag?
Hoe lang nog houdt mijn vijand de overhand?
4 Zie mij, antwoord mij, HEER, mijn God!*

*Verlicht mijn ogen, dat ik niet in doodsslaap wegzink
5 Laat mijn vijand niet roepen: 'Ik heb hem
verslagen,' mijn belagers niet juichen omdat ik
bezwijk.
6 Ik vertrouw op uw liefde: mijn hart zal juichen
omdat u redding brengt, ik zal zingen voor de
HEER, hij heeft mij geholpen.¹⁴*

¹² McGrath, 2007b, p. 179. McGrath noemt hier dat in het hele christendom men het er over eens dat de Bijbel gezaghebbend en normatief is. In hoeverre verschilt wel per denominatie.

¹³ Westermann, 1981, p. 172.

¹⁴ Er is gebruik gemaakt van de NBV-versie. De versnummers zijn vermeld ter referentie.

Vervolgens werd hen gevraagd wat hun reactie is op deze klaagpsalm. De volgende vragen kwamen daarbij aan de orde:

- Wat is uw eerste reactie op deze Psalm?
- Wat vindt u van de woorden van de schrijver? In hoeverre kunt/kon u zich er in vinden?
- Welk aspect springt er uit voor u? Waarom?
- De schrijver klaagt tegen God. Wat vindt u daar van?
- Zijn er grenzen aan wat men tegen God kan zeggen? Leg uit.
- De schrijver van Psalm 13 eindigt met het prijzen van God. Wat vindt u daarvan?

2.5 Spiritualiteit in het onderzoek

De term ‘spiritualiteit’ betekent in deze scriptie ‘christelijke spiritualiteit’. Een definitie: ‘christelijke spiritualiteit betreft de zoektocht naar een vervuld en authentiek christelijk bestaan en omvat het samenbrengen van de fundamentele ideeën van het christendom en de hele ervaring van leven op basis en binnen de kaders van het christelijke geloof.’¹⁵ Ondanks de juistheid en volledigheid van de definitie, is deze te abstract om te gebruiken voor het onderzoek. Vandaar dat er een vertaalslag is gemaakt naar concrete handelingen¹⁶ die invulling geven aan de spiritualiteit.

Om de lijst behapbaar te houden, zijn er vier handelingen gekozen die gebruikt zijn in het onderzoek: Bijbelgebruik, kerkbezoek, gebed en muziekkeuze.¹⁷ Het ging daarbij over de inhoud, intensiteit en frequentie van deze spirituele handelingen.

¹⁵ McGrath, 2007a, p. 2.

¹⁶ McGrath, 2007a, pp. 18-19. McGrath noemt voorbeelden van spiritualiteit die kenmerken zijn voor ‘Evangelical churches’ (niet een-op-een te vertalen naar Evangelische kerken): kleine groepen, meditatie rondom de symbool van het kruis, bekering, evangelisatie en Bijbelgebruik.

¹⁷ Foster, 2005. Ik heb me voor het benoemen van concrete handelingen laten inspireren door R. Foster die in zijn boek ‘Het feest van de navolging’ vormen van spiritualiteit afbakent. Enkele genoemde vormen: meditatie, gebed, vasten, studie, biecht en aanbidding.

3. De respondenten

3.1 De selectie

Er deden 62 mensen van De Pijler mee aan de online enquête, waarvan er tien zijn geselecteerd voor de interviews. Deze tien respondenten vormen een representatie van de kerk en werden geselecteerd om een gelijkmatige verdeling te realiseren. De selectie bestond uit vijf vrouwen en vijf mannen, vijf in de leeftijd 16 t/m 40 en vijf in de leeftijd 41 t/m 80 jaar.¹⁸ In deze scriptie wordt uitgegaan van de resultaten uit de interviews en niet uit de online enquête. Andere voorwaarden voor de selectie waren: lidmaatschap van De Pijler en ervaring met tegenspoed. Tegenspoed is van belang omdat het een voorwaarde is voor het klagen.¹⁹

Groep 1: 16 t/m 40	Groep 2: 41 t/m 80
R1. Vrouw (19)	R6. Man (65)
R2. Man (28)	R7. Vrouw (41)
R3. Vrouw (32)	R8. Vrouw (46)
R4. Man (27)	R9. Vrouw (57)
R5. Man (38)	R10. Man (61)

Tabel 1. De twee leeftijdsgroepen met het geslacht en leeftijd van de respondenten.

3.2 Het profiel

De respondenten hebben allemaal een introductiecursus gehad van De Pijler, zijn lid van de kerk en bezoeken de diensten minstens drie keer per maand. Dat betekent ook dat ze gedoopt zijn en aangegeven hebben als christen door het leven te willen gaan. Ze wonen allemaal in Lelystad of in de directe omgeving.

¹⁸ Het onderzoek gaat uit van een samenstelling gebaseerd op de grootste leeftijdsgroep in de Nederlandse maatschappij, dus 0 t/m 80 jaar (CBS, 2014). Afbakening: van respondenten wordt verwacht dat ze in staat zijn om tegenspoed/klagen in hun leven onder woorden te brengen, vandaar de minimum leeftijdsgrens van 16 jaar.

¹⁹ De klacht is een reactie op een gebeurtenis van tegenspoed zoals in 2.3 van dit hoofdstuk ook uitgelegd is.

De gebeurtenissen van tegenspoed variëren onder de respondenten: meerdere hebben een dierbare verloren of een ziektebed/operatie van een dierbare meegemaakt, enkelen spraken van financiële dalen die onoverkoombaar leken en een enkeling vertelde over een verslaving die voor veel problemen zorgde.

4. Samenvatting

Evangelische kerk De Pijler is in 1977 gestart door Gerard en Anneke Langenkel met het doel om niet-kerkelijken op een laagdrempelige manier kennis te laten maken met het Evangelie. Door de jaren heen is het aantal bezoekers gegroeid tot zo'n duizend en zijn er diverse voorgangers geweest. De identiteit van De Pijler is moeilijk vast te stellen en behoort tot de zogenoemde vrije kerken.

In De Pijler is er onderzoek gedaan naar de klacht in de spiritualiteit van de kerkleden. Het onderzoek startte online met een kwantitatief onderzoek. Daar werd duidelijk hoeveel mensen tegenspoed hadden meegemaakt en hoeveel bereid waren om een persoonlijk gesprek hier over te willen voeren. Uit die groep van 62 mensen werden vervolgens tien respondenten geselecteerd voor het kwalitatieve onderzoek. Deze respondenten werden ondervraagd over de tegenspoed in hun leven, hoe ze er mee om zijn gegaan, of ze ook klaagden bij tegenspoed, wat hun reactie is op Psalm 13 en of ze vonden dat er genoeg aandacht is voor dit onderwerp in De Pijler. Om te ontdekken of en hoe de respondenten de Bijbelse klacht onderdeel laten zijn van hun spiritualiteit, heeft Psalm 13 als model voor de klacht gefungeerd.

Hoofdstuk 2 - De resultaten

Nu helder is hoe het onderzoek is opgezet, wordt in dit hoofdstuk aandacht besteedt aan de resultaten. De volgende onderwerpen komen aan bod: (1) klagen bij tegenspoed, (2) de klacht in Psalm 13 en (3) de klacht in de liturgie van De Pijler. De resultaten worden niet per respondent gepresenteerd, maar van de tien respondenten samen. Op deze wijze wordt helder hoe de diverse onderwerpen bij de groep als geheel leven en daarmee ook (voorzichtig) in De Pijler.

1. Klagen bij tegenspoed

Bij het meemaken van moeilijke gebeurtenissen in het leven, reageren mensen op verschillende manieren. Dit zien we bijvoorbeeld terug in de verschillende stadia van een rouwproces.²⁰ Klagen als uiting van teleurstelling is een van de reacties. De respondenten werd gevraagd of zij ooit hebben geklaagd bij het meemaken van tegenspoed.

1.1 Tegenspoed

Alle respondenten hebben aangegeven tegenspoed²¹ te hebben meegemaakt in hun leven. De meeste gebeurtenissen hadden betrekking op het verliezen van een dierbare of een zware ziekteperiode van een dierbare²². Enkelen spraken over huwelijks- en familieproblemen, of financiële tegenslagen. Gezien de zwaarte van de gebeurtenissen konden alle gebeurtenissen gerust tegenspoed (en niet een tegenvaller)²³ genoemd worden.

Bij zes van de tien respondenten zorgde tegenspoed voor veranderingen in hun spiritualiteit. Door de moeilijke gebeurtenissen wilden ze meer naar christelijke muziek luisteren en

²⁰ Volgens de fasen van rouwverwerking van Kübler-Ross: Ontkenning, boosheid, onderhandelen, depressie en aanvaarding.

²¹ Een van de voorwaarden bij de selectie van respondenten, zoals genoemd in 3.1 van hoofdstuk 1.

²² R4 vertelde over het zelf hebben van een ziekte. Anderen die ziekte of overlijden noemden, hadden het over de situatie van een kind, moeder of andere dierbare.

²³ Bij tegenspoed kan men denken aan: tegenslag, dieptepunt, verlies en ongeluk. Terwijl een tegenvaller veel meer pech, onvoordeligheid en domper betekent. De betekenissen komen bij elkaar in de buurt, maar de nuance maakt wel verschil als het gaat om de zwaarte van een gebeurtenis.

ervoeren ze de drang om meer te bidden. Ze ervoeren gebedsleven ook intenser. De andere respondenten bleven constant in hun kerkbezoek, gebedsleven, muziekkeuze en Bijbelgebruik. Zij zagen geen verschillen voor, tijdens of na de moeilijke periodes.

Opmerkelijk is dat alle respondenten God niet zagen als de veroorzaker van de tegenspoed die ze meemaakten. Voor hen kwamen de moeilijke gebeurtenissen door eigen toedoen, toedoen van anderen of de gebrokenheid van de wereld in het algemeen. Wel is bij de helft van de respondenten hun kijk op God veranderd door tegenspoed²⁴. Daarbij gaven ze aan dat hun beeld van God rijker is geworden. God werd echter voor ze en kwam dichterbij door tegenspoed. Een van de respondenten zei:

*Hij is dichterbij gekomen en groter geworden. Door de gebeurtenissen ontdekte ik dat ik een kind van God ben, maar tegelijkertijd dat ik Hem op geen enkele manier in mijn broekzak heb.*²⁵

Anderen gaven aan dat zij zelf zijn veranderd of dat hun beeld van de kerk is veranderd.

1.2 De reacties en klagen

De reacties op tegenspoed verschilden enorm. Drie van de tien kreeg het gevoel tegen de situatie te willen vechten (hierna genoemd: vechters). Anderen ervoeren onbegrip, vluchtdrang, boosheid en verdriet. De helft van de respondenten heeft geklaagd bij vrienden, familie of God bij het meemaken van tegenspoed in hun leven. De andere helft gaf aan dat niet te doen en op een andere manier om te gaan met het verwerken van tegenspoed. De meerderheid van de niet-klagers gaf aan dat ze sowieso niet snel gevoelens met anderen deelde. Zij verwerken tegenspoed vaak eerst in zichzelf.

De respondenten klaagden consequent ten opzichte van vrienden of familie en God. Zij die bij vrienden of familie klaagden, uitten hun klacht ook bij God. Degenen die niet klaagden bij vrienden of familie hadden ook niet de neiging om bij God te klagen. De klagers gaan met verschillende verwachtingen naar iemand toe. Bij vrienden of familie verwachtten ze een

²⁴ Sommigen konden concrete gebeurtenissen aanwijzen, maar de meesten zagen het als een proces van verandering. Volgens hen veranderden hun beeld door een gebeurtenis in combinatie met andere factoren zoals deelname aan therapie en het bewuster worden van het leven.

²⁵ R8 gaf aan dat ze door tegenspoed God dichterbij ervoer.

goed gesprek en een luisterend oor. Bij God verwachtten ze geen snelle antwoorden, wel het ontvangen van rust en een mogelijke redding uit de situatie.

Er zijn niet veel verbanden te vinden tussen de reacties op tegenspoed en klagen. Bij zowel de vechters als de anderen werd er geklaagd. Opmerkelijk is wel dat er werd geklaagd door de twee respondenten die onbegrip ervoeren.²⁶

Het klagen tegen vrienden of familie had altijd de vorm van een gesprek. Bij het klagen tegen God werd de klacht onderdeel van het gebed. Een klacht richting God van een van de deelnemers:

*God, wat is dit? Wat is er aan de hand? En hoe lang moet ik die mensen nog verdragen? Heer, ze kwetsen mij zo. Laat mij uw wil zien en geef mij kracht om hier mee om te gaan.*²⁷

Een enkeling gaf aan door de tekst van christelijke muziek geïnspireerd te raken en op die manier richting God te klagen.²⁸

2. De klacht in Psalm 13

2.1 De eerste reactie

De respondenten lazen Psalm 13 en de reacties waren divers. Acht van de tien waren meteen positief over de Psalm. Zij glimlachten of waren even stil en reageerden met woorden als ‘erg mooi’ of ‘fantastisch’. De andere twee respondenten reageerden negatiever en vonden de woorden van de auteur ‘gezeur’.

De eerste reactie onthulde ook hoe dichtbij de woorden van de auteur kwamen. De helft hield een afstand tussen zichzelf en de auteur door te spreken over ‘hij’ die door iets moeilijks heen ging. Anderen konden zich meer vereenzelvigen met David en reageerden met ‘herkenbaar’ of ‘het laatste deel had een gebed van mezelf kunnen zijn’.

²⁶ Tijdens de gesprekken viel op dat degenen die onbegrip ervoeren, ook antwoorden wilden op hun vragen en die aan God durfden te stellen.

²⁷ R3 uitte deze klacht richting God, maar Hij werd niet als de veroorzaker gezien, eerder de mensen.

²⁸ Dit was bij R1 het geval. Muziek had voor degene ook een grote plaats bij het verwerken van tegenspoed.

2.2 Herkenning

Op de vraag of de respondenten zich in de woorden van de auteur konden vinden, reageerden drie met een 'ja'. Zij herkenden de vragen die de psalmist aan God stelde en hadden soortgelijke vragen toen zij tegenspoed meemaakten. De meesten konden zich deels vinden in Davids woorden. Zij wezen vaak een bepaald vers aan dat hen aansprak of juist niet bij hun beleving paste. Slechts twee ervoeren helemaal geen connectie met Psalm 13. Voor hen was het 'gezeur' of helemaal niet herkenbaar²⁹.

Het aspect dat er voor de respondenten het meeste uitsprong, was vers 6.³⁰ Zes van de tien vond dat het belangrijkste deel van de hele Psalm. Ondanks enige herkenbaarheid in de ellende van David, is het opvallend dat deze respondenten vooral het vertrouwen, de lof en het positieve van het laatste vers benadrukten.

Als je alleen tot en met vers vijf zou zeggen, dan heb je niks. Maar hij (de schrijver) zegt: Nee, ik vertrouw op Uw liefde. Dat blijft hij zeggen, omdat hij er echt in gelooft.³¹

Het vers waarbij de auteur spreekt over het zich vergeten voelen,³² bleek voor velen tegen hun beeld van God in te gaan. De helft van de ondervraagden wees dat vers aan en benadrukte dat ze dat niet ervoeren. Volgens hen zal God ze nooit vergeten. Dit zorgde er niet voor dat de respondenten de hele Psalm naast zich neerlegden, maar wel dat de herkenbaarheid in de woorden afnam.

2.3 Het klagen van de auteur

Het merendeel stond positief tegenover het klagen van de auteur in Psalm 13. Zes van de tien respondenten vond het goed dat David zijn boosheid, pijn en teleurstelling naar God uitte. Hun visie was dat klagen richting God mag. Een enkeling verwoordde het met 'God kent je

²⁹ R1 vond het een klaagzang en gezeur en reageerde met 'hou eens op met dat gezeur'. R10 zag het niet als negatief, maar ervoer medelijden met de schrijver. Degene had zelf veel meegemaakt, maar kon zich niet herkennen in de uiting van klagen.

³⁰ Vers 6 van Psalm 13.

³¹ R7 vond zowel het klagen als het lofdeel mooi. Volgens haar zorgt lof er voor dat er een gesprek is tussen God en de mens.

³² Vers 2 van Psalm 13.

gedachten toch al, dan kun je het net zo goed ook tegen Hem zeggen'. Vier van de tien keken er anders naar. Zij vonden dat de auteur 'zeurde' of zagen er het nut niet van in. Voor hen was het geklaag te negatief: het zorgt uiteindelijk niet voor oplossingen voor de moeilijke gebeurtenissen die men meemaakt.

De helft van de respondenten vond dan ook dat het geklaag van David over moest gaan op lof.³³ Vers 6 vonden ze niet alleen mooi, maar ook noodzakelijk: 'je moet niet in het negatieve blijven hangen'.

Vijf van de tien respondenten vond dat er geen grenzen zijn aan wat iemand tegen God kan zeggen. Volgens hen begrijpt Hij waarom iemand bijvoorbeeld zou kunnen schelden tegen God. De andere helft vond echter dat er wel degelijk grenzen zijn. God is, volgens hen, groter dan de mens en Hij verdient daarom respect en daar hoort ook de juiste woordkeuze bij. Voor hen gaat vloeken tegen God te ver.

3. De klacht in de liturgie van De Pijler

3.1 Aandacht voor de klacht

Een ruime meerderheid van acht respondenten (niet zozeer de acht die positief reageerden op de Psalm), vond dat de klacht te weinig aandacht krijgt in de liturgie van De Pijler. Ondanks de gewaardeerde aandacht voor tegenspoed in de kerkdienst (in de vorm van gebed en het benoemen van zieken), vonden ze dat er geen ruimte is voor klagen. Enkelen spraken over het pastoraat, het programma Celebrate Recovery³⁴ en de kleine groepen waarin ze wel spreken over tegenspoed. Daar werd wel ruimte voor de eigen gevoelens ervaren en troost ontvangen bij het omgaan met tegenspoed. Een enkeling vond dit voldoende aandacht voor de klacht. Een persoon gaf aan niet te weten of het voldoende is. Drie van de tien respondenten

³³ Het viel tijdens de gesprekken met alle respondenten op dat er een voorliefde bestond voor lof. Het klachtdeel werd niet door iedereen afgewezen, maar er was bij de meesten wel opluchting dat het overging op lof.

³⁴ Celebrate Recovery is een herstelprogramma dat bestaat uit twaalf stappen om mensen te helpen met problemen in het leven. Deze cursus word ook in De Pijler aangeboden.

oordeelde dat De Pijler te snel over wil gaan op lof, in plaats van langer stil te staan bij lijden. Zij zeiden: ‘het is vaak happy clappy³⁵’.

Drie respondenten gaven aan dat de negatieve kant van klagen de overhand kan hebben in de kerk. Het ging hen vooral om geklaag over besluiten die in de kerk gemaakt werden of om ‘gemopper’ over andere kerkleden. Een respondent zei: ‘er wordt te vaak geklaagd tegen de verkeerde personen en te weinig tegen God’.

3.2 Casus ‘klagen in de kerkdienst’

De volgende casus werd aan de respondenten voorgelegd:

Stel, er wordt in de zondagse kerkdienst tijd gemaakt voor klagen. Op het podium wordt Psalm 13 voorgelezen en vervolgens krijgen de bezoekers de ruimte om hun teleurstelling, pijn en boosheid te uiten richting God. Dit kan hardop, maar ook in stilte. Daarna sluit de dienstleider af met gebed.

Zes van de tien respondenten reageerde hier positief op. Volgens hen zou het goed zijn voor de bezoekers om te leren klagen. Ook werd het aspect van familie-zijn genoemd waarbij de kerkleden elkaar kunnen bijstaan. De andere vier hadden gemengde gevoelens bij het idee. De dienst leek hen niet de geschikte plaats om pijn of boosheid te uiten. Volgens hen zou dit beter passen in de context van de kleine groepen waar er meer ruimte is voor persoonlijke gesprekken.

Alle respondenten noemden wel voorwaarden en knelpunten om het in de dienst te laten plaatsvinden. Sommigen vonden het moeilijk om andermans boosheid aan te horen. Anderen stelden de voorwaarde op dat het wel moet eindigen met lof. Twee respondenten hadden het over hele klaagdiensten waarbij bezoekers ook na de dienst kunnen nadenken over tegenspoed in het leven. Hier werd duidelijk dat theorie en praktijk kunnen verschillen. In theorie vonden de meeste respondenten het een mooi idee om te klagen, maar zodra er een praktisch voorbeeld genoemd werd, moesten ze even opnieuw nadenken.

³⁵ Happy Clappy (vrij vertaald: het vrolijk klappen) is een populaire term die in Engeland gebruikt wordt om de vrolijke aanbiddingstijl van Evangelische- en Pinksterkerken aan te duiden.

4. Conclusie

De respondenten kenden allemaal tegenspoed, maar stonden verschillend tegenover klagen. Ze waren letterlijk (50/50) verdeeld over het klagen tegen vrienden, familie of God. Als er niet werd geklaagd, dan hing dat deels samen met het karakter van de persoon. Zij uitten hun gevoelens van pijn of verdriet niet snel bij anderen. Degenen die wel klaagden, verwachtten daarmee verlichting door tegenspoed heen.

De klacht in Psalm 13 werd door de meesten mooi en herkenbaar genoemd. Toch vond niet iedereen het goed dat David klaagde tegen God. Het werd ook wel als respectloos of ‘gezeur’ opgevat waarbij het aspect ‘vergeten worden door God’ maar door de helft van de respondenten geaccepteerd werd. Ook al was er sprake van herkenning in het geklaag, toch wees bijna iedereen de lofvers (vers 6) aan als het deel dat er voor hen uitsprong. De helft was dan ook van mening dat je niet in het negatieve moest blijven hangen.

Het grootste deel van de respondenten vond dat er te weinig aandacht is voor de Bijbelse klacht in de liturgie van De Pijler. Maar zodra hen gevraagd werd wat ze vonden van klagen in de zondagse dienst dan waren er minder respondenten positief over. Het zou volgens hen dan toch beter zijn om het in de kleine groepen plaats te laten vinden. Ook lijkt er angst te zijn onder enkele respondenten dat het uitdraait op een houding van gemopper in de kerk.³⁶ Een enkeling vindt een hele klaagdienst mooi waarbij er even geen lof plaatsvindt, maar de meesten vinden lof en positiviteit een voorwaarde voor de klacht in een dienst.

Kortom, klagen deden ze niet allemaal, maar het nut van klagen werd door de meesten wel gezien. Het mag best tegen de God die redding kan bieden, maar ze zien Hem niet als de schuldige. Er moet respect zijn voor God en het mag niet uitlopen op doelloos gemopper. In de dienst mag klagen ook, mits het wordt afgesloten met lof en positiviteit.

³⁶ Dat was te merken tijdens de interviews toen gevraagd werd of er voldoende ruimte was voor de klacht. Twee respondenten gaven aan dat er teveel geklaagd werd. Bij het doorvragen, bleek het hen te gaan over gemopper of geroddel over anderen in de wandelgangen van de kerk.

Hoofdstuk 3 - De klacht in de theologie

In het vorige hoofdstuk zijn de kerkleden van De Pijler aan het woord geweest. Daaruit blijkt hun houding tegenover de Bijbelse klacht. In dit hoofdstuk zal aandacht besteedt worden aan diverse theologen uit de vrije kerken waar De Pijler onderdeel van is. Zij geven binnen deze kerken weer hoe de klacht deel is van de spiritualiteit en liturgie, maar dan vanuit een ander perspectief. Zo wordt ontdekt wat de verhouding is tussen de reactie van de kerkleden en de visie van deze theologen op de klacht.

1. Ellington: De klacht als reactie op de stilte van God

Professor Scott A. Ellington bracht in 2008 een uniek boek uit: 'Risking Truth: Reshaping the World through Prayers of Lament'. Uniek omdat het onderwerp van 'de klacht' onderbelicht bleef in de vrije kerken en er dus weinig werken over te vinden zijn.³⁷ Daarbij komt dat hij het onderwerp niet alleen exegetisch benadert, maar ook vanuit de spiritualiteit van de individuele gelovige. Ellington raakt de zere plekken van de Evangelische- en Pinkstertheologie waarbij klagen bij tegenspoed vaak gezien wordt als een gebrek aan geloof.³⁸ Vandaar dat zijn inbreng zowel inzichtelijk (de onderbelichte kanten van de theologie binnen de vrije kerken worden blootgelegd) als verfrissend is (binnen de theologie wordt gezocht naar de waarde van de klacht).

Volgens Ellington wordt de klacht geboren door het samenkomen van twee werelden: (1) geloof en (2) ervaring. De gebroken wereld die tragische gebeurtenissen kent, kan botsen met het geloof in een God die almachtig is. Volgens hem blijft gebedsverhoring wel eens uit terwijl de gelovige wacht op het reddende handelen van God. Precies daar ontstaat de klacht. Hij zegt: 'klagen bevestigt de overtuiging dat God een God is die luistert en handelt, boven de ervaring van Gods stilte en verborgenheid bij tegenspoed'.³⁹ De gelovige neemt een dubbel

³⁷ Al lijkt het de laatste jaren langzaam te veranderen. Ik kom zelf steeds meer werken en onderwijsdagen in Nederland tegen over het onderwerp 'klacht in de eredienst'.

³⁸ Ellington, 2008, p. 12.

³⁹ Ellington, 2008, p. 13.

risico (dat verklaart de titel van het boek) bij klagen: aan de ene kant is het het loslaten van de oude gewoonten en aan de andere kant het accepteren van de nieuwe mogelijkheden.

Ellington geeft aan hoe in Pinksterkerken vaak de lofpsalmen vaak worden benadrukt. Er is de neiging ontstaan om vooral de opbeurende Psalmen voor te lezen en alleen getuigenissen te laten horen met een gebedsverhoring als afloop.⁴⁰ Maar dit toont geen juiste representatie van het boek Psalmen. Volgens hem bestaat het grootste deel namelijk uit klaagpsalmen.⁴¹ Deze Psalmen bevatten vaak elementen van lof, maar de gedachte dat lof altijd na de klacht moeten komen is volgens Ellington niet correct. Wel is lof die na de klacht komt rijker en meer gesetteld in het dagelijks leven.⁴²

Een valkuil die Ellington aan het licht brengt, is de gedachte dat klagen als gelovige alleen legitiem is als de klacht aanwezig is in het Nieuwe Testament. Jezus spreekt een klacht uit aan het kruis ('waarom heeft U mij verlaten?') en dat zou de gelovige reden geven om de klacht aan te nemen. Volgens Ellington geeft het reden, maar is het niet de enige.⁴³ Het Oude Testament kent veel klachten en dat zou al voldoende reden mogen geven om het onderdeel te laten zijn van de spiritualiteit van de Evangelische- en Pinkstergelovige.

2. Melton: De klacht sluit aan bij het Pinksterkarakter

De Australische Narelle J. Melton schreef in 2011 een bijdrage voor een onderzoek aangaande klaagpsalmen en het Pinkstergebed. Ze heeft enkele waardevolle ontdekkingen gedaan over de rol van de klacht die de Evangelische- en Pinkstertheologie kan verrijken.

Melton ziet het proces van klagen tot het omarmen van een vernieuwde realiteit terug in werken over lijden en rouwen. Volgens haar is dat proces dus niet alleen aan 'de klacht' toe te

⁴⁰ Ellington, 2011, p. 62. Ellington ziet de klacht als verrijking van de getuigenis. Niet alleen succesverhalen, maar ook het proces van het ervaren van Gods stilte.

⁴¹ Ellington, 2008, p. 61.

⁴² Ellington, 2008, p. 62. Hij geeft als voorbeeld de verhalen in het Oude Testament waarbij het volk God prijst vanwege het brengen van redding uit een periode van tegenspoed. Lof is in die zin wel gekoppeld aan de klacht.

⁴³ Ellington, 2008, pp. 163-164. Hij spreekt over de gelovige die afstand doet van klagen vanwege het weinig voorkomen van het onderwerp klagen in het Nieuwe Testament.

schrijven. Wel benadrukt ze een aspect dat klagen-eigen is, namelijk de dialoog: ‘klagen is een appèl doen op de verbondspartner (God) met de verwachting van een transformerende handeling’.⁴⁴ Dit aspect past volgens haar bij de theologie van Pinkstergelovigen die uitgaat van ‘een continue, dynamische activiteit en handelen van de heilige Geest’.⁴⁵

Een interessante observatie van Melton is dat Pinkstergelovigen moeite hebben met het uiten van de klacht. Het wordt snel als negatief en brutaal ervaren. Toch ziet ze dat het volk van Israël in het Oude Testament geen moeite had om te klagen. Haar verklaring is dat de gelovige van vandaag uitzicht heeft op het lijden dat Jezus onderging aan het kruis. Er kan nu niet gezegd worden dat God niets aan tegenspoed doet (zoals het volk in het Oude Testament God er wel aan herinnerde), aangezien er weet is van de daad van God aan het kruis.⁴⁶

Als het gaat om de plaats van de klacht in de liturgie, dan ziet Melton enige frictie. Het huidige Pentecostalisme benadrukt het zingen van liederen over de zegeningen van God en het persoonlijke geluk.⁴⁷ Dit laat weinig ruimte over voor de klaagzang en de momenten van twijfel in het dagelijks leven van de gelovige.

3. Maré: Ook klaagpsalm hoort in de Pinksterliturgie

Leonard P. Maré is actief aan de Theologische faculteit van de University of South Africa en in 2008 schreef hij ‘A Pentecostal perspective on the use of Psalms of Lament in worship’. Hij pleit daar voor een Pinksterliturgie die de klacht omarmt.

Maré begint met te onderschrijven dat Pinkstergelovigen vanwege de negativiteit naar het Oude Testament geen ruimte voor de klacht hebben gemaakt.⁴⁸ Hij benadrukt dat lof en

⁴⁴ Melton, 2011, p. 70.

⁴⁵ Melton, 2011, p. 70. Melton ziet een connectie tussen de aard van de klacht die handelen van God verwacht en de theologie van de Pinkstergelovige die verwacht dat God altijd handelend aanwezig is.

⁴⁶ Melton, 2011, p. 74.

⁴⁷ Melton, 2011, p. 76.

⁴⁸ Maré, 2008, pp. 90 -95. Tot Maré’s ongenoegen is de negatieve houding richting het Oude Testament zowel bij Pinksterliteratuur als bij Pinkstergelovigen terug te vinden.

klacht hand in hand horen te gaan en dat beide menselijke reacties zijn op het ervaren van tegenspoed: ‘het is een illusie te denken dat er een relatie met God bestaan waar alleen lof aanwezig is en geen klacht’.⁴⁹ Hij vraagt zich af hoe bij gelovigen de aversie tegen de klacht kan bestaan naast de overtuiging dat de Bijbel een grote autoriteit heeft. Maré noemt dit selectief Bijbelgebruik. Het antwoord geeft hij zelf: ‘De Pinksterkerk gebruikt de klaagpsalmen niet omdat het gezien wordt als een uitdrukking van ongelof’.⁵⁰

Zonder terughoudendheid noemt Maré de gevolgen van het negeren van de klacht. Volgens hem leidt het tot oneerlijkheid, boosheid, pijn, lijden en hypocrisie richting God en anderen. Op deze wijze bekeken, toont het een zwaktebot in de huidige Pinksterspiritualiteit.

Maré gaat specifiek in op Psalm 13 en aangezien deze als model voor de Bijbelse klacht in deze scriptie is gebruikt, wordt zijn visie hier ook behandeld. Volgens de theoloog toont Psalm 13 een van de belangrijkste redenen voor het klagen, namelijk ‘God die zijn gezicht verbergt’. Belangrijk is dat hij daarmee geen afwezige God bedoelt, maar een God die zo wordt ervaren. Volgens Maré is het meer dan duidelijk dat de auteur een persoonlijke relatie met God heeft, vandaar de intieme woordkeuze in de Psalm. Hiermee wordt een andere kenmerk van de klacht, vanuit zijn visie, zichtbaar: ‘Alleen zij die een intieme, persoonlijke, eerlijke relatie met de Heer hebben, hebben het recht en voorrecht om te klagen’.⁵¹

4. Conclusie

De theologen benoemen allen het tekort van de klacht in de spiritualiteit van vrije kerken. Daarvoor dragen zij diverse redenen aan: (1) de nadruk ligt nu op lofzang, (2) de klacht wordt als uiting van ongelof of negativiteit gezien, (3) er is weerstand tegen het Oude Testament en (4) er kan angst zijn om God respectloos te benaderen. Voor de drie theologen staat in ieder geval vast dat het tekort aan de klacht wordt veroorzaakt door de nadruk op de positieve kanten van het christelijk leven.

⁴⁹ Maré, 2008, p. 95.

⁵⁰ Maré, 2008, p. 96.

⁵¹ Maré, 2008, p. 102.

Toch zien ze ook mogelijkheden waarbij er een samensmelting kan plaatsvinden tussen de klacht en de theologie en spiritualiteit in vrije kerken. Evangelische- en Pinkstergelovigen zien God als actieve en betrokken God (Melton), hebben een Bijbelgeoriënteerde liturgie (Maré) en erkennen de aanwezigheid van de klacht in het Nieuwe Testament (Ellington).

De theologen tonen aan dat de klacht nog geen plek heeft kunnen veroveren in de theologie en spiritualiteit van de vrije kerken. Zij zien wel noemenswaardige mogelijkheden om dat te verwezenlijken. Het ontbreekt bij de drie wel aan praktische voorbeelden (ook al poogt Maré dit wel) die de klacht tot leven brengen in het christelijk leven van de gelovigen. Hun bijdragen bieden in ieder geval genoeg stof tot nadenken en inspiratie om klagen te integreren in de liturgie van vrije kerken.

Conclusie

Het doel van deze scriptie is om na te gaan in hoeverre de Bijbelse klacht aansluit op de spiritualiteit van de kerkleden van de Evangelische kerk De Pijler. De hypothese was dat deze geen tot weinig plaats heeft in het leven van de kerkleden. Het onderzoek toont aan dat de Bijbelse klacht *deels* aansluit bij de spiritualiteit van de kerkleden van de Evangelische kerk De Pijler. De resultaten weerleggen deze hypothese. De volgende bevindingen (aan de hand van de deelvragen) resulteerden in deze conclusie:

- De respondenten kenden allemaal tegenspoed. De meeste gebeurtenissen hadden betrekking op ziekte of overlijden van een dierbare. Ook werd er gesproken over huwelijks- en familieproblemen of financiële tegenslagen. Deze gebeurtenissen laten zien dat het daadwerkelijk om tegenspoed ging en slaan daarmee een brug naar de staat van de auteur in Psalm 13.
- De meeste respondenten reageerden positief op Psalm 13. Zij vonden het mooi en herkenbaar. Een klein deel had een minder enthousiaste reactie op de Psalm. Zij vonden de woorden van de auteur ‘gezeur’ en hadden er moeite mee dat David zo klaagt tegen God. Alle respondenten benadrukten wel dat ze niet geloven dat God de veroorzaker is van tegenspoed. De helft van de respondenten kon het aspect ‘vergeten worden door God’ niet accepteren. Zij zagen dit niet zo en gaven aan dat God hen nooit vergeet.
- Maar een deel van de respondenten kon zich vinden in de woorden en de klacht in Psalm 13. Enkelen herkenden de vragen van de auteur en hadden soortgelijke vragen aan God gesteld in tijden van tegenspoed. Het grote deel wees echter vaak alleen een vers aan dat hen wel of niet aansprak. Een klein deel ervoer helemaal geen connectie met de Psalm en noemden het negatief of zagen er het nut niet van in. Opvallend was de voorkeur voor vers 6 dat het lofdeel van de Psalm bevat. De meesten vonden dat het belangrijkste deel: ‘je moet niet in het negatieve blijven hangen’. Er is wel een verschil tussen het herkennen van de Psalm en de reactie op het klagen van David. Er is respect voor anderen die klagen, maar dit houdt niet in dat er zelf geklaagd wordt.
- De respondenten waren verdeeld over het zelf klagen. De helft heeft geklaagd tegen vrienden, familie of God. Zij verwachtten daarmee verlichting door tegenspoed. Degenen die niet klaagden, lieten weten dat het door hun karakter kwam. Zij gaan vaak anders met

tegenspoed om. De klacht tegen vrienden of familie uitte zich in een gesprek waarbij er veel geluisterd werd en begrip werd getoond. Klagen tegen God is anders, omdat de verwachting anders is. Hij werd aangeroepen voor redding en dit gebeurde in de vorm van gebed. Daar werden vragen gesteld als ‘waarom laat U dit gebeuren?’ en ‘hoe lang nog?’. De helft van de respondenten vond er dat er grenzen zijn aan wat er tegen God gezegd kan worden. Volgens hen verdient Hij respect en daar hoort de juiste woordkeuze bij.

- Er werd door de respondenten niet veel ruimte ervaren om te klagen in de kerk. Er was dan ook weinig aandacht voor de Bijbelse klacht, vond het grootste deel. Klagen werd vaak gesignaleerd, maar dan in een andere vorm waarbij het gemopper of geroddeld is over anderen. Toch remde het enthousiasme voor de klacht in de kerk af zodra er een casus werd geschetst waarbij er geklaagd mag worden in de dienst. Er kwamen dan voorwaarden bij, zoals het laten plaatsvinden van lof aan het einde van de dienst. Het positief afsluiten van de dienst vonden de meesten erg belangrijk.

De theologen (H3) onderstrepen het resultaat dat er een tekort is aan de klacht in de spiritualiteit van de vrije kerken. Ook zij zien dat er veel nadruk op lofzang ligt, de klacht als negatief wordt gezien en er een angst kan zijn om God respectloos te benaderen. God als tegenpartij zien vanwege Zijn stilte (Ellington) vindt helemaal geen grond bij de respondenten. Zij zien God niet als veroorzaker van tegenspoed.

Kortom, de kerkleden van De Pijler kennen klagen als het uiten van teleurstelling of pijn tegen vrienden, familie en God in hun dagelijks leven. Sommigen passen dat toe en doen dat in gebed, anderen doen dat niet snel en verwerken tegenspoed op andere manieren. Er is onder kerkleden wel een openheid voor de Bijbelse klacht in de liturgie van de kerk, maar met een duidelijke slag om de arm. Het mag namelijk niet negatief worden of ten koste gaan van lof en gevoelens van positiviteit. Dat is misschien ook meteen de reden waarom de klacht nauwelijks onderdeel uitmaakt van de liturgie van De Pijler. De hypothese is naar mijn inziens wel weerlegd omdat de resultaten aantonen dat er meer dan ‘geen of weinig’ plaats is voor de klacht in de spiritualiteit. Dat er meer geklaagd wordt dan gedacht, bewijst nog niet dat de klacht de plek krijgt die het mag hebben. Er is dus nog ruimte voor groei.

Aanbevelingen

Voor de onderwijstak

Aan de hand van de conclusie, zou ik de onderwijstak van De Pijler de volgende aanbevelingen willen doen:

- Ondanks de ruimte voor tegenspoed in de liturgie en het pastoraat, waarschuwt theoloog Maré voor een ongezonde kerk als er niet geklaagd mag worden tijdens aanbidding in de liturgie. Hij spreekt over hypocrisie, oneerlijkheid, boosheid en verdriet (richting God en mensen) als de nadruk in een kerkdienst alleen ligt op lof. Ik raad aan om naast lofliederen ook klaagliederen in het muziekrepertoire op te nemen.
- In het verlengde van het vorige punt: de preken en thema's van de diensten kennen, volgende de respondenten, nog weinig aspecten van de klacht. Ik raad aan om ook klaagpsalmen (Job, Klaagliederen etc.) op te nemen in de preekseries.
- Het klagen van de kerkleden mag groeien naar het voorbeeld van de Bijbelse klacht (communicatie). Ik beveel verdiepende onderwijsavonden aan over de Bijbelse klacht waarop we kunnen leren om eerst stil te staan en te kijken aan wie de klacht eigenlijk is gericht. Zo mag er geleerd worden om op elkaar af te stappen om te klagen en om klachten bij God neer te leggen. De klacht hoort thuis bij degene die er iets mee kan doen.

Ik kan nog meer aanbevelingen doen, maar de uiteindelijke strekking is dat lof en klacht naast elkaar mogen bestaan in de kerk. Ik ben ervan overtuigd dat het veel goeds teweeg brengt in de kerk. Ik denk aan: (1) transparante communicatie onderling en richting God, (2) afname van frustraties en gevoelens van boosheid, (3) opluchting bij kerkleden dat er niet altijd een glimlach hoeft te zijn en (4) signalen van kerkleden die het zwaar hebben, kunnen eerder opgevangen worden en degenen kunnen eerder gesteund worden.

Voor een vervolgonderzoek

Deze scriptie richt zich op een eerste onderzoek over de klacht in De Pijler. Voor een vervolgonderzoek zou het wenselijk zijn om:

- meer dan tien mensen te interviewen. Er zijn namelijk ongeveer 700 leden en zo'n 400 vaste bezoekers.
- voorgangers of leiders in het pastoraat, onderwijsteam of samenkomst-team te interviewen. Zij zouden kunnen vertellen hoe zij tegen de klacht aankijken en of ze er ruimte voor willen maken in hun onderdeel.
- de bestaande liturgie en het preekarchief te onderzoeken. Dit viel nu buiten de scope van het onderzoek. Er zou waardevolle informatie gevonden kunnen worden over het huidige gebruik van klagen in diensten.
- een uitgebreidere studie te doen naar de klacht in de Evangelische- en Pinksterkerken waarbij ook gezocht kan worden naar praktische toepassingen in de liturgie.

Theologische reflectie

De taak van theologie

Richt ik mij specifiek tot de theologische laag van deze scriptie, dan ben ik geneigd om eerst in te gaan op het begrip theologie. De taak van theologie is door de eeuwen heen namelijk steeds academischer van aard geworden (in tegenstelling tot de nadruk op spiritualiteit). Dit heeft grote voordelen voor theologie als wetenschap opgeleverd (bijvoorbeeld de verbindingen naar andere wetenschappen), maar heeft naar mijn inziens ook nadelen met zich meegebracht. Zo is er bijvoorbeeld een kloof ontstaan tussen theologie en het leven van christenen in de kerk.⁵² Deze kloof werd concreet als het gaat om het onderwerp van deze scriptie. Het thema ‘de Bijbelse klacht’ had ik zuiver academisch kunnen benaderen waarbij er een exegetisch Bijbelonderzoek gedaan kon worden naar de betekenis van de klacht. Deze betekenis is dan gebaseerd op de (historische) context van de gebruikte Bijbelboeken en -teksten en de uitkomst bestaat dan in het vacuüm van de Bijbel. Maar is dat theologie?

De theoloog McGrath gaat uitvoerig in op dit onderwerp en komt met het begrip ‘de organische theoloog’. Hij pleit voor een theologie die verbinding zoekt met de praktijk en hij definieert de organische theoloog als volgt:

*Een organische theoloog is een activist, iemand die zijn ideeën onder het volk probeert te brengen - iemand die zijn eigen taak ziet als ondersteunend en systematiserend binnen de gemeenschap van het geloof, en als evangeliserend en apologetisch buiten die gemeenschap. Deze overwegingen leiden tot de conclusie dat het cruciaal is om het belang van de populaire cultuur te beseffen.*⁵³

Theologie kan de Bijbel niet als enige bron zien, maar zal open moeten staan voor de ontwikkelingen in de maatschappij en het dagelijks leven van de kerkleden. Met dat uitgangspunt kon ik het onderwerp van klagen onderzoeken, aangezien het een menselijke uiting is van teleurstelling in het leven van alledag. Ik moest de praktijk in om de theologische betekenis van de klacht te kunnen begrijpen.

⁵² McGrath, 2010, p. 251.

⁵³ McGrath, 2010, p. 283.

De gevolgen van dit uitgangspunt voor mijn theologische afwegingen waren: (1) het onderzoek heeft een hermeneutisch karakter gekregen en (2) de benadering van de theologie ging uit van een ondersteunende rol voor de spiritualiteit.

Concrete gevolgen voor het onderzoek:

- Aan de ene kant onderzocht ik de betekenis van de klacht in de Bijbel en aan de andere kant de spiritualiteit van de kerkleden.
- Aan de ene kant werd er uitgegaan van het normatieve karakter van de Bijbelse klacht, maar aan de andere kant de betekenis van de klacht in het alledaagse leven van de mensen.
- Aan de ene kant kwamen de overtuigingen van de kerkleden aan bod en aan de andere kant de ontdekkingen van relevante theologen.

Met andere woorden was er sprake van het zoeken naar verbindingen tussen theologie en spiritualiteit.

De Bijbelse klacht in een breder kader

Het onderwerp van de Bijbelse klacht heb ik nooit geprobeerd te isoleren, maar wel gedefinieerd om er mee te kunnen werken. Ik ben me er van bewust geweest dat de klacht meerdere theologische thema's aanraakt waaronder: (1) de klacht en het onderwerp van het lijden, (2) de klacht en de lof, (3) de klacht in diverse Bijbelboeken en (4) de klacht in de literaire vormen van proza en poëzie. Ook heeft de klacht in de theologie raakvlakken met gedragswetenschappen zoals: psychologie, sociologie, en antropologie.

Persoonlijke reflectie

In de inleiding van deze scriptie ben ik ingegaan op de relevantie van de klacht voor de vrije kerken. Na het onderzoek gedaan te hebben, is de relevantie onderstreept. Kijk ik naar de grote voorkeur voor lof in de Evangelische- en Pinksterkerken dan maak ik me zorgen om de toekomst van deze kerken. Theoloog Maré (H3) noemt concrete gevolgen voor de gezondheid van de ecclesiologie en ik ben het met hem eens.

Als Godsdienst Pastoraal Werker (GPW'er) zie ik hoe belangrijk het is om de Bijbel op een goede manier uit te leggen. Ik heb nog meer ontdekt hoe een eenzijdige theologie kan leiden tot een arme spiritualiteit en daarmee een moeilijker leven voor christenen. Hoezeer iemand klagen mag zien als gezeur, een gebrek aan het kunnen uiten van pijn kan problemen opleveren. Door deze lessen zie ik het als een taak van de GPW'er om mensen uit te dagen om verbinding te zoeken (en daar hoort klagen ook bij) met anderen en God. Ik ben gegroeid door deze inzichten, maar ik zie nog een uitdaging om kerkleden te onderwijzen.

Persoonlijk kwam dit onderwerp heel dichtbij. Ik heb zelf de waarde van klagen jaren geleden ervaren. Ook heb ik een halfjaar geleden afscheid moeten nemen van m'n schoonzus waardoor klagen een nieuwe dimensie aan m'n christelijk leven heeft gegeven. Zodoende was ik niet alleen als GPW'er geïnteresseerd in de antwoorden van de kerkleden, maar ook als christen. Ik wilde echt weten hoe anderen om konden gaan met tegenspoed in hun leven. Word je dan boos op God? En wat zeg je dan? Verandert je kijk op Hem of op het leven? Vragen die konden zorgen voor een interessant onderzoek, maar ook vragen die echt persoonlijk bij mij leefden. Ik heb geleerd van de kerkleden. Door hun nadruk op positiviteit is het geloofsleven weliswaar eenzijdig, maar wel bemoedigend.

Voor het werkveld kunnen de bevindingen van het onderzoek confronterend zijn. Het aantonen van een zwakte van de kerk is immers geen blijde boodschap. Toch kan de les om de klacht meer ruimte te geven zorgen voor een veelzijdige theologie en een sterkere spiritualiteit. Een ecclesiologie die leunt op slechts één kant (lof), zal meer moeite hebben om houdbaar te blijven. Het biedt namelijk nog geen antwoord op de omgang met het lijden aan. Een plaats geven aan de minder mooie kanten van het leven door alleen een positieve houding aan te nemen schiet al gauw tekort. Wellicht kan klagen het lijden verbinden met de spiritualiteit van de kerkleden. Het neemt de pijn niet weg, maar (h)erkent het in ieder geval wel.

Bijlagen

A. Online enquêtevragen

De enquête is online samengesteld op surveyplanet.com en bleek een uiterst geschikte tool te zijn om deelnemers te verkrijgen. De enquête krijgt een unieke link die ik vervolgens overal kon delen. De statistieken zijn in het administratiesysteem te exporteren naar een excel-bestand.

De vragen:

1. Geslacht
2. Geboortedatum
3. Bent u lid van de Pijler?
4. Heeft u weleens tegenspoed meegemaakt in uw leven? Leg uit.
5. Hoe reageerde u op die gebeurtenis(sen)?
6. Wat voor invloed heeft tegenspoed op uw christelijk leven? (denk aan muziekkeuze, Bijbelgebruik, kerkbezoek en gebed)
7. Hoe ziet uw gebed er uit als er moeilijke gebeurtenissen plaatsvinden in uw leven?
8. Klaagt u weleens na een moeilijke gebeurtenis? Motiveer.
9. Zo ja, aan wie zijn uw klachten gericht? Zo nee, sla deze vraag gerust over.
10. Vind u dat u als christen mag klagen? Vertel.
11. Klaagt u weleens tegen God over moeilijke gebeurtenissen in uw leven?
12. Vind u dat u tegen God mag klagen? Leg uit.
13. Bent u bereid om eventueel nog mee te doen aan een persoonlijke interview?
 - Voornaam, Achternaam, E-mailadres en Telefoonnummer.

B. Interviewvragen

De interviews zijn in de vorm van gesprekken opgenomen. Er kwam geen notitieblok aan te pas, zodat ik mijn volledige aandacht op de respondent kon richten.

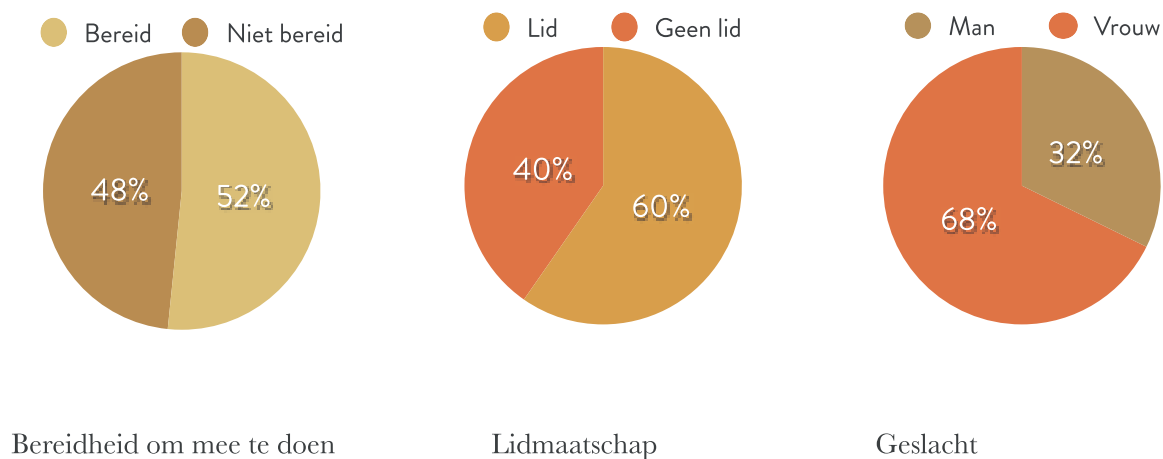
De vragen:

1. U heeft aangegeven tegenspoed meegemaakt te hebben. Wat kunt u daar over vertellen?
2. Hoe reageerde u op deze gebeurtenis(sen)?
3. Klaagde u over de moeilijke gebeurtenissen in uw leven? Waarom wel/niet?
4. Klaagde u tegen God over deze gebeurtenissen? Motiveer. Hoe zag een klacht er uit?
5. In hoeverre hebben de gebeurtenissen invloed gehad op uw christelijk leven?
Hoe zag uw gebed, muziekkeuze, kerkbezoek, Bijbelgebruik eruit na deze gebeurtenissen?
6. Is uw kijk op God veranderd na deze gebeurtenissen? Waarom wel/niet? Zo ja, hoe?
7. Zou u Psalm 13 kunnen lezen en er enkele vragen over willen beantwoorden:
Wat is uw eerste reactie op deze Psalm?
8. Wat vindt u van de woorden van de schrijver? In hoeverre kunt/kon u zich er in vinden?
9. Welk aspect springt er uit voor u? Waarom?
10. De schrijver klaagt tegen God. Wat vindt u daarvan?
11. Zijn er grenzen in wat men tegen God kan zeggen? Leg uit.
12. De schrijver van Psalm 13 eindigt met het prijzen van God. Wat vindt u daarvan?
13. Vindt u dat er genoeg aandacht is in de Pijler voor 'klagen tegen God'?
14. Stel, er wordt ruimte gemaakt in de dienst om te klagen, wat vindt u daarvan?

C. Statistieken van de online enquête

Aangezien het draaide om tegenspoed, lidmaatschap en bereidheid om mee te doen met de persoonlijke interviews, zijn voornamelijk die resultaten hier zichtbaar gemaakt.

- 62 deelnemers
- 30 waren bereid om mee te doen aan interviews / 32 bleven anoniem
- 37 zijn lid van de Pijler / 25 zijn geen lid van de Pijler
- 20 zijn man / 42 zijn vrouw
- De jongste deelnemer is 17, de oudste 68. De gemiddelde leeftijd was: 35
- Iedereen (dus alle 62 deelnemers) heeft tegenspoed meegemaakt.
- 41 klaagden wel eens tegen God / 21 klaagden niet.

D. Uitwerking van de interviews

De interviews zijn achteraf met behulp van de audio-opnames uitgeschreven. Aangezien er gekozen is voor een interview in de vorm van een gesprek (in plaats van een vorm met snelle vragen en antwoorden) zijn de antwoorden samengevat. Deze doen recht aan de antwoorden van de respondenten, maar zijn behapbaar geworden voor de lezer. De volledig uitgewerkte antwoorden van respondent 1 zijn wel toegevoegd. Zo wordt duidelijk hoe de samenvattende antwoorden tot stand zijn gekomen.

Respondent 1

1. Ik moet denken aan mijn broertje die heel ziek was geworden. En ik merk dat het vaak nog wel doorwerkt, het heeft veel indruk op me gemaakt.
2. Ik vond het niet eerlijk, ik was ook in shock. Ook veel gevoelens weggedrukt en me sterk gehouden voor mijn ouders. Ik leerde toen dat ik gevoelens kon wegstoppen.
3. Ik ben een klager ja. Waarom gebeurt dit? Ik wil dit minder gaan doen omdat ik ook de negatieve kanten heb leren kennen van klagen en klagers. Kan ook heel negatief worden.
4. Ja, dan zeg ik: zo vind ik het wel genoeg en doe er wat aan. Ik vraag me soms af of mensen niet teveel op hun bord krijgen. Ik uitte dit vroeger wel veel naar God, ben dat nu minder gaan doen. Voor m'n gevoel doet God er niet echt wat aan.
5. In de periode zelf groeide ik naar God toe. Veel gebeden, bijzondere momenten. Het heeft de verwachting groter gemaakt. In boosheid heb ik veel aan christelijke muziek. Openheid naar God en berusting ervaren, het teruggeven aan God en er op vertrouwen.
6. Indirect wel. Door situaties, maar ook door vragen die ik zelf heb gekregen.
7. Iemand anders klaagzang, negatief. Hou eens op met dat gezeur. Laatste stuk is wel positief.
8. Negatieve woorden. Nee, ik kan me er niet in vinden omdat degene de schuld bij God legt.
9. Vers 6. Het laatste stuk, omdat het positief is en ik haal daar kracht en hoop uit.
10. In eerste instantie: De schrijver is een zeurpiet. Je legt het bij de verkeerde neer. Maar ik snap het ook wel weer, omdat degene vragen heeft en die bij God neerlegt.

11. Ik denk niet, maar ik ben wel voorzichtig met vloeken tegen God. Daar is ieder voor zich verantwoordelijk voor. Maar je kunt niet alles zeggen, het blijft God en daar hoort respect bij.
12. Het is mooi om zo te eindigen, het is een mooie vorm van communicatie met God. Altijd eindigen met het uiten van vertrouwen naar God.
13. Ik denk van niet, het is vaak gericht op dankzegging en moed houden. Het klagen worden sneller overstemt door dankzegging en overgave. Maar alleen maar klagen is ook niet goed. Aandacht geven aan het moeilijke in het leven en dat delen met anderen elkaar steunen zou ik mooi vinden.
14. Aan de ene kant lijkt het me goed, omdat het hoort bij het leven. Aan de andere kant vind ik het moeilijk om andermans klacht aan te horen in de dienst. Ik vind het misschien wel te confronterend, te kwetsbaar en vind ik het best moeilijk om dat mee te dragen.

Respondent 2

1. Toen ik God ontmoette, vonden mijn ouders dat heel moeilijk omdat zij niet geloofden. Toen heb ik ook m'n relatie verbroken omdat ik het lastig vond om tussen m'n vriendin en familie in te staan.
2. Boos, maar vooral droevig. Ik doe dingen graag goed, ook voor anderen. En als dat niet zo loopt, dan ben ik verdrietig.
3. Ik praat er gauw met anderen over, vooral met m'n vrouw en schoonouders. Ik uit niet zo snel m'n boosheid als er iets ergs gebeurt, omdat ik het er niet mee kan laten stoppen. Dus ik klaag niet echt nee.
4. Ik uit best zaken naar God, zoals om hulp en inzicht vragen. Maar boos worden en klagen niet. Ik denk namelijk dat het niet helpt, de ander sluit zich dan af en dat werkt alleen maar tegen.
5. Ik zoek God dan veel op en ik luister veel naar christelijke muziek. Bijbel lezen doe ik niet echt vaak en dan ook niet meer of minder. Ik blijf wel naar de kerk gaan.
6. Wel dat ik meer mee kan voelen met andermans leed. Ik vind God anders dan mensen, het zijn mensen die me kwetsen en niet God. Dus nee, mijn kijk is niet veranderd.
7. David zit in de problemen en ervaart Gods afwezigheid niet. Ik vind het mooi om te zien dat David God mist en vraagt om hulp.

8. Ik vind het mooie worden, David verwijt God niets maar vraagt om hulp. En ik kan me er daarom ook in vinden. Ik ben niet zo verwijtend.
9. Vooral het vragen om hulp, maar niet op een verwijtende manier.
10. Ik vind het niet goed of slecht. Als je je verlaten voelt, mag je dan best uiten naar een ander. Dus het is beter dat je dan klaagt, de confrontatie opzoekt. Er is niets mis met klagen.
11. Nee, er zijn geen grenzen. God begrijpt je toch wel. Schelden zou ik zelf niet zo snel doen, omdat dat het gesprek sluit in plaats van opent.
12. Ik vind het verstandig en goed. David prijst God ook al heeft hij het zwaar.
13. Nee, ik heb het nog nooit meegemaakt dat we het over klagen hebben gehad. Er wordt wel gemopperd in de kerk, maar degene wordt zelf niet aangesproken. Gebeurt te weinig.
14. Ik vind dat goed, want dat geeft mensen de ruimte dat ze met alles bij God kunnen komen. Ook de vraag 'waarom gebeurt dit nou?' is een terecht vraag en het is goed om dat te uiten omdat Hij ook het beste met ons voor heeft. Ruimte voor de mensen om alles bij Hem neer te leggen, lijkt me goed.

Respondent 3

1. Ik ben mijn werk vorig jaar kwijtgeraakt. In de laatste maanden dat ik er werkte, ging het steeds moeizamer. Ik kreeg het gevoel dat ik het niet goed deed en stopte er veel van mezelf in, maar kreeg toch te horen dat het niet goed genoeg was. Helaas moest ik alsnog stoppen.
2. In eerste instantie nog beter m'n best doen, dus vechten.
3. Ja, vooral tegen m'n vriendinnen. Ik wil graag terughoren of het klopt wat ik voel en meemaak. Ook om te ontdekken of het aan mij ligt. Ik klaag dan over de mensen die me zo tegenwerken.
4. Ja, ik zeg dan 'God, wat is dit? Wat is er aan de hand? Help!' Maar ik kan het Hem niet kwalijk nemen. Het ligt meer aan de mensen. Ik doe dat in gebed.
5. Ik zoek dan meer christelijke muziek op die gaat over vertrouwen, hulp zoeken, troost vinden. Ik ben dan op zoek naar zekerheden die ik bij God vind. In gebed uit het zich meer in overgave.

6. Ja, meer vertrouwen in God gekregen. Doordat ik m'n baan ben kwijtgeraakt, kon ik achteraf zien dat het goed is geweest.
7. Ik vind het herkenbaar. Ik heb niet per se antwoord gehad van God, maar dat je je wel afvraagt: 'Hoe lang nog?'
8. Ik kan me er deels in vinden. Ik geloof niet dat God me vergat, zoals hier staat geschreven. Ik vind me wel in de aanval op mij en het laatste deel, maar dus niet de hele psalm.
9. Het laatste deel, omdat ik vertrouwen hield in God.
10. Ik vind het heel belangrijk dat je kunt klagen. Ik vind dat het mag.
11. Ja, er zijn grenzen. Je kunt klagen, maar je moet niet vergeten tegen wie je hebt. Dus je moet wel relatie houden met elkaar. En de Bijbel staat vol met klachten, dus het mag.
12. Fantastisch! Ik vind het mooi, omdat je ondanks tegenslagen er een zekerheid blijft. God is goed en Hij heeft het beste met ons voor.
13. Er is wel ruimte voor, maar het is een gevoelig onderwerp. Er wordt wel aandacht besteedt aan lijden en moeilijkheden met een programma als Celebrate Recovery. Klagen is heel persoonlijk en kan het beste in een kleine groep.
14. Ik vind dat wel een beetje lastig want het kan heel negatief worden. Ik weet niet of het bij de grote dienst past, omdat het heel persoonlijk is. Het kan wel helpen voor mensen om te leren klagen naar God, maar ik vind het gepaster in een kleine groep.

Respondent 4

1. Ik ben chronisch ziek. En ik zie tegenspoed ook als de tegenwerking die ik ervaar van de kerk en de christelijke wereld richting mijn relatie.
2. Vechten, om zo controle te willen houden. Ook al besef ik me dat vechten vaak het tegenovergestelde bereikt.
3. Ja, ik deel heel veel met anderen en ik klaag er ook over. Ik accepteer situaties niet en verzet me er verbaal tegen. Ik leg weleens de schuld bij een ander neer. Klagen is dan frustratie uiten.
4. Ja, maar ik denk dat ik dat te weinig doe. Vaak trek ik God aan mijn zijde en als ik klaag tegen Hem dan is het meer dat ik dat doe met het besef dat we een team zijn. Soms deel

ik ook wat ik rot vind en vraag ik duidelijkheid over Zijn wil. Maar mijn Godsbeeld is dat dat Hij niet actief gebeurtenissen laat plaatsvinden in onze levens.

5. Een gebeurtenis zorgde er voor dat ik tot bekering kwam. Maar verder heeft het niet heel veel invloed op m'n spiritualiteit. Ik luister wel naar muziek en dan raken sommige nummers me. Ook wordt een kerkbezoek waardevoller als ik door iets moeilijks ga. De vorm blijft hetzelfde, maar hoe ik het beleef verandert.
6. Door gebeurtenissen is m'n kerkbeeld meer veranderd dan m'n Godsbeeld. Dus ik zie meer het onderscheid tussen instituut/mensen en God. Ook ben ik de grootheid van God veel meer gaan zien.
7. Deels beschrijft het hoe ik me af en toe voel. Dus herkenbaarheid.
8. Mooie woorden. Ik kan me er deels in vinden. Dat God me zou vergeten, zie ik niet zo. De rest herken ik wel. Ik denk dat God me niets aandoet, wel dat Hij het toelaat dat anderen me iets aandoen.
9. Het deel over vergeten, want ik ervaar dat niet zo.
10. Ik vind dat mooi. Ik vind dat we te weinig leren om zo tegen God te praten. Zoals gezegd, kan ik me er deels wel in vinden.
11. Nee, geen enkele grens. Schelden gaat misschien te ver, maar Job zegt ook heel veel tegen God. Het is heel breed wat je tegen God kunt zeggen, omdat je je gevoelens uit. En als je het zo ervaart, dan zijn er geen grenzen.
12. Ik doe dat zelf ook, maar het is ook een spannende. Ik ervaar vertrouwen niet altijd, dus het is ook een keuze.
13. Nee, vind ik echt niet. Zijn wel pastoraal, maar gefocust op wat goed kan gaan. Er kan veel meer gezegd worden en vragen gesteld worden over vechten met God. Er kan meer aandacht besteed worden aan het proces van gebeurtenissen. Er mag meer gepreekt worden over dit onderwerp. Ook over het offer van christen zijn.
14. Ik denk dat heel bevrijdend kan werken, maar meteen bekruipt het gevoel me dat we in de Pijler het meteen 'happy' willen maken. Dus het zou mooi zijn om een dienst te hebben waarbij we met het gevoel van klagen naar huis gaan in plaats van vrolijk. Zoals de Goede Vrijdag-dienst.

Respondent 5

1. Ik denk dan aan een periode. We waren blij met de snelle verkoop van ons huis, alleen was ik net een bedrijf begonnen en konden we bij de bank geen hypotheek meer krijgen. Toch was ons huis verkocht en dus hadden we geen onderdak.
2. Onbegrip in eerste instantie en angst. Uiteindelijk is dat overgegaan op vertrouwen in God.
3. Ik mopper niet zozeer, maar wel het uiten van ongenoegen: 'Ik heb hier pijn van'. Vooral klaag ik tegen m'n vrouw, naaste familie en ook tegen God.
4. Ja, ik zeg dan in gebed dat ik het moeilijk vind en 'help, ik weet het niet meer'. Omdat ik God vertrouw.
5. Eerder bad ik dat ik wilde dat moeilijkheden zouden stoppen. Nu vertrouw ik meer op God en vraag ik of Hij me er door heen wil helpen. Dus mijn gebed is veranderd.
6. Dat is een moeilijke. Ik denk eerder dat de kijk op mezelf is veranderd. Ik heb meer inzicht gekregen in hoe ik met tegenspoed omga. Het bevestigt eerder wat ik van God dacht: God is goed.
7. Ik vind het heel mooi en krijg er een brede glimlach van! De schrijver gaat door moeilijkheden heen, maar blijft toch vertrouwen.
8. Mooie woorden en ik kan me er in vinden. Mijn gebed ziet er ook zo uit. Ik ga door ellende heen, maar het komt uiteindelijk goed. Ik hoop dan ook blijdschap te vinden in moeilijke perioden.
9. Het laatste vers: 'Mijn hart zal juichen omdat U redding brengt', omdat God echt redding gaat brengen.
10. Lijkt mij goed dat David dat doet. Ik denk dat het goed is om tijdens problemen, het bij God neer te leggen. Je mag ook met je ellende naar God toe. Ik heb een dochter van 3 en ik hoop dat als ze iets heeft, dat ze ook naar mij toe komt.
11. Ik kan dat niet bepalen. Voor mezelf: Er is best een grens, maar God vergeeft je ook weer. God begrijpt dat we als mensen niet alles kunnen hebben.
12. Ik vind dat mooi, omdat de schrijver niet bij ellende blijft hangen. Maar hij kijkt er overheen. Er zit dus een 'maar' in. Ellende maar vertrouwen.

13. Ik denk wel dat er genoeg aandacht voor tegenspoed is, misschien klagen minder. We behandelen bijvoorbeeld de Petrus-brief waar vervolging in voorkomt. En dat Petrus aangeeft dat het er bij hoort.
14. Van mij mag het. Schreeuw het eens uit tegen God, maar zou mooi zijn om te eindigen met lof zoals in Psalm 13. Zou goed zijn om in de dienst andere muziekkeuze te doen, voor mensen die zich niet goed voelen. Vaak lof, misschien ook een keer een klaagdienst. Dus een hele dienst met klagen.

Respondent 6

1. Ik denk dan aan m'n opvoeding. Dat is niet goed gegaan en heeft er voor gezorgd dat ik vandaag de dag nog werk met de gevolgen. Ik denk ook aan mijn moeder die borstkanker kreeg. Dat was een heftige periode. Ook heb ik huwelijksproblemen gehad.
2. Ik reageerde eigenlijk nauwelijks. Ik relativeerde vaak. Ik ken ook wel gevoelens van paniek op zulke momenten.
3. Nee, ik deel sowieso niet veel met anderen. Ik klaag helemaal niet, omdat het niet in me opkomt en ik vind dat het geen nut heeft. Ik los er niets mee op.
4. Nee, ook niet. Misschien wel eens als andere mensen tegenspoed hebben. Dan denk ik 'waarom moet dat hen nou weer overkomen'. Maar ik vind het vaak logisch waarom dingen gebeuren.
5. Niet of nauwelijks. Omdat zulke gebeurtenissen niet echt heel hard mijn leven hebben veranderd. Indirect wel, ik word uitgedaagd om zelf te veranderen.
6. Indirect wel, omdat ik door gebeurtenissen wel aan mezelf ben gaan werken. Daardoor ben ik wel anders omgegaan met God. M'n beeld is verrijkt en heeft zich ontwikkeld. Nu meer gevoel in plaats van ratio.
7. Ik herken een deel wel van een paar jaar terug. Ik ben veel jaren verslaafd geweest aan pornografie en heb me een arme zondaar gevoeld.
8. Idem.
9. Het wegwijnen, maar niet zozeer dat God me vergeten is. Omdat ik me zo ook gevoeld heb.

10. Vind ik prima. Ik snap het nut er niet zo van in. Soms toont God zich wel minder, maar hij is niet verborgen voor me. Ik vind dat je wel mag klagen als je boos bent op God. Het boos blijven, helpt niet.
11. Ik denk dat je alles tegen God kunt zeggen, maar ik weet niet of God er ook zo over denkt. Ik heb wel m'n eigen grenzen, omdat ik zelf niet alles zou zeggen. Ik geef Hem ook niet de schuld van dingen. We hebben geen gelijkwaardige relatie, Hij is God.
12. Laat beide aspecten zien van het menselijk leven. Gekweld worden, vergeten worden kan naast het gevoel bestaan dat je gelooft in iets goeds. Ik voel dat Hij me vergeten is, maar ik weet dat Hij God is.
13. Nee. Ik denk dat de Pijler meer aandacht mag geven aan de veelzijdigheid van het leven. Het is vaak 'happy klappy'. We benadrukken vaak het mooie, maar niet hoe we om moeten gaan met ellende. Vaak bij tegenspoed, zeggen we de cliché-zinnen: 'het komt weer goed'.
14. Persoonlijk geen behoefte aan om zelf te doen of andermans ellende aan te horen. Wel kan ik er van leren. Het is goed om er als gemeente er voor elkaar te zijn en te horen waar we doorheen gaan. We horen heel weinig van elkaars ellende en daardoor heb je dus ook weinig medeleven.

Respondent 7

1. Acht jaar geleden is onze dochter heel ziek geworden. Een nare ziekte waardoor ze haar huid verloor en de kans had dat ze zou overlijden (50% kans). Het was zo zwaar dat ik op een gegeven moment niet meer wilde dat ze zo leed en dacht 'haal haar maar op'. Uiteindelijk is ze beter geworden en we hebben het als een wonder ervaren!
2. Ik reageer normaal heel druk, maar was in dit geval heel rustig.
3. Nee, ik ben meer een vechter. Ik vraag me wel altijd af hoe het komt dat God de een geneest en de ander niet. Dus ik heb wel vragen, maar ik uit dat niet als klacht naar Hem. Ik vraag wel om hulp.
4. Idem.
5. Ik weet niet of het de gebeurtenissen zelf zijn. Ik merk wel een verandering in overgave. Ik geef me wel over aan Hem en ervaar dan een diepe rust.

6. Ja, ik heb aan den lijve ondervonden dat God er altijd is. Dus ik wist het wel, maar heb het nu ervaren.
7. Dat laatste deel spreekt me het meeste aan, vers 6. Het vertrouwen op God. Ik kan me niet vinden in het afzijdig houden God. Hij is er altijd, maar wij mensen ervaren dat niet altijd.
8. Vind ik oke. Ik kan me vooral vinden in het laatste deel.
9. Het laatste vers vooral. We hoeven niet alleen te juichen, maar er is soms wel ellende. Maar je moet niet stoppen voor vers 6. Het is klagen en juichen.
10. Dat is menselijk, maar het eindigt wel met juichen en lof.
11. Nee, denk ik niet. Je mag alles zeggen, maar je leert steeds meer een kind van God zijn waardoor sommige vragen niet meer gesteld hoeven te worden. Ik denk dat God achter de wanhoop kan kijken en zo nader je hem van aangezicht tot aangezicht. Het moet vooral naar Hem zelf gericht zijn en niet over Hem tegen anderen praten.
12. Ja, heb ik al aangegeven. Vind ik het mooist.
13. Teveel klagen doen we wel, maar we moeten leren dat we zelf niet heel belangrijk zijn. Mensen zijn heel erg bezig met hun aardse dingen en het klagen tegen anderen. We moeten elkaar meer uitdagen om te klagen bij God in plaats van tegen elkaar. Dus dan is er te weinig aandacht voor.
14. Ik zou het goed vinden, maar er moet wel ruimte zijn voor het laatste vers 6. Dus het proclameren van het laatste vers is ook belangrijk. Anders klaag je zonder te vertrouwen, dan heeft het geen nut.

Respondent 8

1. Zes jaar geleden ging het niet goed met ons huwelijk. We leefden langs elkaar heen en dat zorgde er voor dat ik moest stoppen met muziek in de kerk en dat we tijd voor elkaar moesten maken.
2. Ik trek me vaak terug en ik voel me dan niet lekker in m'n vel zitten. Dan heb ik tijd nodig om te ontdekken wat ik voel.
3. Ik deel het wel met anderen. Ik vraag eerst of degenen voor me willen bidden en bij ontmoeting vragen ze vaak door. Ik kan ook zeker mijn frustratie wel uiten naar ze, dus ik klaag wel ja. Ook om te checken of ik zelf wel goed zit.

4. Ja, daar kan ik ook naar mopperen. Ik kan wel kwaad zijn op God zo nu en dan. Ik kan me ook wel herinneren dat ik toen het bos inging en echt even boos ben geworden op God. Dat God iets van me vraagt en dat ik dan zeg 'rot op!'.
5. Ik denk een positieve invloed. Ik word dan juist trouwer in m'n kerkbezoek en gebed. Verder blijft het vrij constant.
6. Ja, ik denk dat Hij dichterbij is gekomen en groter is geworden. Ik voel me meer een kind van God en tegelijk dat ik Hem niet in m'n broekzak heb.
7. Ik vind het altijd lastig dat David begint te klagen. Dus dat deel vind ik moeilijk. Ik houd niet van klagen, maar ik heb die diepte van pijn nooit ervaren. Ik heb geen ziekte, overlijden meegemaakt.
8. Niet echt, alleen in het laatste deel.
9. Vooral het deel 'zal juichen'. Dat hij vertrouwt op God en je voelt je verscholen.
10. Nee, omdat ik me er niet in kan vinden. Ik houd niet zo van klagers. Wel weet ik dat je het soms nodig hebt. Ik ervaar wel een weerstand tegen klagen. Ik heb het idee van klagen dat je verwacht dat een andere het voor je oplost. Ik vind dat je er ook niet in mag blijven hangen, 'get over it'. Verdrietig zijn, maar wentelen in klagen is wat anders.
11. Ja, je moet wel respect houden. Het is wel je schepper en maker. Dus je kunt best veel tegen Hem zeggen, maar je moet wel de verhoudingen blijven zien.
12. Vind ik erg mooi. Het mooiste deel aan deze psalm.
13. Nee. Wel wordt er veel onderling geklaagd. Ik denk dat we moeten leren om minder tegen elkaar te klagen, maar meer tegen God.
14. Zou ik wel mooi vinden. Als iemand klaagt, is het ook een signaal. En dan zit die persoon ermee en kan degene geholpen worden.

Respondent 9

1. Tien jaar geleden is mijn moeder overleden. En ik ben toen meteen gaan werken en onderdrukte mijn gevoelens en dat uitte zich in paniekaanvallen. Ik durfde niet meer echt naar buiten of naar de kerk of verjaardagen te gaan. Er werd later ook een darmtumor geconstateerd.

2. Ik ben iemand die het liefst op de vlucht gaat. Normaal ga ik dan aan het werk en dan weet ik dat er iets aan de hand is.
3. Nee, helemaal niet. Ik uit het niet naar anderen, behalve m'n echtgenoot dan. Ik ben er stil over en hoop dan dat het weg gaat.
4. Nee, ik vlucht er voor. Maar ik leg het later wel bij God neer en vooral bij het wandelen deel ik het met Hem. Ik weet wel dat Hij het weet ook al vertel ik het niet. Hij kent mijn gedachten en dan voel ik me toch minder eenzaam.
5. Dat is heel verschillend. Soms ga ik dan niet naar de kerk of lees ik minder Bijbel. Maar in moeilijke tijden raakt muziek me wel heel erg. Ik ben inmiddels wel ouder geworden waardoor ik vanuit discipline wel de diensten blijf bezoeken en Bijbel blijf lezen. Het helpt me namelijk uiteindelijk veel meer dan helemaal niets doen.
6. Ja, ten goede. Ik heb God pas goed leren kennen toen het slecht met mij ging. Toen ik Hem nodig had, heb ik Hem heel dichtbij ervaren. Ik zie de trouw van God heel erg, Hij is er gewoon en dat heb ik veel ervaren.
7. Ik herken het. Dat het soms lijkt dat Hij me vergeten is en dat ik de roep heb 'hoe lang vergeet u me'. Maar ik herken ook het laatste stuk. Dat ik weer kan gaan juichen. Het eerste deel doe ik mezelf aan, omdat Hij er altijd is.
8. Ik kan me er enorm in vinden. Het verlaten aspect, maar ook het vertrouwen op Hem.
9. Vers 4: Zie mij, antwoord mij. Dat God mijn ogen opent om Hem weer te zien. Ik sluit namelijk zelf mijn ogen en ik heb Hem nodig om Hem weer te kunnen zien.
10. Ik vind het heel goed. God kent je en Hij weet het al en nu kun je het gewoon zeggen tegen Hem. Hij heeft me nooit afgestraft om wat ik tegen Hem heb gezegd. Ik vind het terecht dat je klaagt, dat is goed om te doen.
11. Ja, het moet niet bij klagen blijven. Maar je moet ook weer je ogen openen voor de goede dingen die er zijn. Je kunt God niet de schuld blijven geven, dat gaat te ver. God is niet de schuld van wat er gebeurt in je leven, dat is ook je eigen keuze.
12. Dat vind ik mooi. Je moet niet blijven hangen bij het klagen.
13. Bij het programma Celebrate Recovery en bij het pastoraat is er ruimte om te klagen. Of het voldoende is, weet ik niet. Dus ik weet het niet.

14. Ik zou me er ongemakkelijk bij voelen. Ik weet ook niet of het effect heeft. Het helpt we bij de herkenbaarheid, maar ik weet niet of je een klaagdienst mag hebben. We zijn wel meer bezig met het loven. Ik denk dat de dienst niet de juiste plek er voor is.

Respondent 10

1. Er waren twee momenten van tegenspoed die bij naar boven komen: De hersenoperatie van mijn zoon. En de andere was toen ik op zoek was naar m'n baan. Die baan moest ik vinden en er stond een strakke deadline op. Ondertussen had ik een gezin waar ik voor moest zorgen.
2. De een was een moment en de ander een proces. Ik werd onrustig in het proces en dat werd steeds heviger. Bij de situatie van m'n zoon was het echt een moment waarbij hij zijn leven kon verliezen. Toen had ik voor het eerst in m'n leven dat ik mezelf niet meer in de hand had. En dat ik mentaal een ontlading had en heel lang heb zitten huilen. Ik praat er meer over dan vroeger.
3. Nee. Ik praat er wel met anderen over, maar niet vanuit boosheid. Meer over wat het emotioneel met mij gedaan heeft.
4. Ook niet. Ik kan me niet herinneren dat ik ooit boos ben geweest op God. Wel m'n bezorgdheid uitspreken. Ik heb een beschermd leven gehad tot nu toe, dus ervaar geen reden om te klagen. Ik heb wel begrip voor anderen die klagen. Veel mensen maken nare dingen mee.
5. Het gebedsleven wordt intenser. Je bent meer in gesprek met God over die gebeurtenissen. Verder uit het zich niet in andere dingen, behalve gesprekken met anderen.
6. Nee. Niet door die gebeurtenissen. Wel door een cursus 'Op zoek naar God'. Dat ik Hem beter heb leren kennen. Ik zie God niet als degene die de gebeurtenissen veroorzaakt.
7. Een klaagzang van David, medelijden. Ik heb het met hem te doen. Hij heeft het heel zwaar.
8. Niet, ik kan me er niet in vinden. Omdat ik niet in zijn schoenen sta en ik ken het zelf niet zo.
9. Het laatste vers. Het klagen is voorbij en het positieve staat hier centraal. Het zou een gebed van mij kunnen zijn.

10. Dat hij het doet, vind ik prima. Ik snap ook waarom anderen dat doen ik ben blij dat het me nog niet is overkomen. Klagen moet wel op een gegeven moment klaar zijn, omdat het geen rust geeft.
11. Nee, bij het uitstorten van je hart zijn er geen grenzen. Ook je boosheid en frustratie uiten is mooi. Ik vind het wel goed als het eindigt met lofprijs.
12. Ja, dat vind ik mooi. Ik vind het goed om af te sluiten met lof, dat geef je rust.
13. Nee. Het zou wel kunnen zijn dat het bij kleine groepen plaatsvindt, het omgaan met verdriet. Ik denk dat de kleine groep ook bij uitstek de plek is om te klagen.
14. Ik vind dat prima. De drempel is vrij groot in de dienst, maar er aandacht aan geven is goed. Tijdens de dienst samen bidden in groepjes lijkt mij ook goed.

Volledig uitgewerkte antwoorden van respondent 1

1. U heeft aangegeven tegenspoed meegemaakt te hebben. Wat kunt u daar over vertellen?

Wat toen in mijn hoofd sprong, was het ziek zijn van m'n broertje. En ik merk dat het vaak nog doorwerkt. Niet per se negatief, maar dat het wel heel veel indruk maakt. Meer dan ik vaak denk. Ja, dat is iets heftigs, tegenspoed.

2. Hoe reageerde u op deze gebeurtenis(sen)?

Ehm, het is misschien gekleurd door dingen die ik nu denk. Maar ik weet dat ik vlagen had dat ik het niet eerlijk vond. En heel erg in shock was ofzo. Ik heb periodes gehad dat ik mijn gevoelens heel erg weggedrukt heb. Omdat ik het gevoel had dat anderen mijn aandacht nodig hadden. Ik heb mijn ouders nog nooit zo kapot gezien van iets. En toen heb ik hun gevoelens meer aandacht gegeven dan mijn eigen. Ik heb toen geleerd dat ik mijn gevoelens kan onderdrukken. Ik voel mezelf een emotionele doos die al huilde bij tekenfilms. Je hoeft niet per se er iets bij te voelen heb ik geleerd.

3. Klaagde u over de moeilijke gebeurtenissen in uw leven? Waarom wel/niet?

Ik dacht altijd van wel, maar aan de andere kant geeft me dat een kwetsbaar gevoel. Dus ik doe niet vaak meer. Ja, ik denk wel dat ik klaag ja. Ik ben wel een klager ja. Ik heb me wel voorgenomen om dat minder te doen. Omdat ik merk dat het een negatieve lading drukt op een situatie. Maar ik kan wel zeggen: waarom dit, waarom dat. Maar in situaties vind ik dat mensen vaak genoeg hebben gehad.

4. Klaagde u tegen God over deze gebeurtenissen? Motiveer. Hoe zag een klacht er uit?

Een roep naar God: nu is het wel klaar, is het wel genoeg, doe er wat aan. Ik kan wel redeneren dat het niet zo werkt, maar dat zijn wel gedachten die in mij opkomen. Ik heb altijd geleerd dat mensen niet krijgen wat ze niet aankunnen, dat ze teveel op hun bord krijgen. Dat is wel iets waar ik vraagtekens bij zet. Ik uit dat niet echt naar God.

Extra: Waarom uit u dat niet?

Ik vind het heel lastig om te zien dat God niets doet, dan dat Hij er wel iets aan doet. Voor mijn gevoel zou het helpen om te zien dat Hij er wel iets aan doet. En dan wel met mijn eigen ogen en niet van horen zeggen. Ergens voel ik me schuldig om dat te zeggen, maar zo is het wel. Er zijn veel mensen die tegen mijn broertje zeiden dat het wel goed komt. Maar ja, in mijn beleving is het nu niet zo dat alles zo goed komt. Die mensen voelde wel dat God dat zo ging regelen, waarom is dat niet gebeurd? En ik weet dat ik veel gebeden heb voor die situatie en dat zijn vrouw ook ziek werd. Ik vind het wrang dat God er dan niets aan doet.

Extra: Welke emotie heeft u dan?

Boosheid, denk ik wel eens. Of dat ik het niet snap en ergens ook wel onbegrip.

Extra: Geeft u daar woorden aan?

Ik ben niet van hardop bidden, maar wel in mijn hoofd een gesprek voeren. Of dat ik zeg: lekker dan, doe er wat aan. Omdat ik me zelf onmachtig kan voelen. Daarom is dat ook waarom het werk doe dat ik doe. En dan zou ik wel een gesprek met God willen hebben later, omdat Hij er niets aan doet.

5. In hoeverre hebben de gebeurtenissen invloed gehad op uw christelijk leven?

In eerste instantie in de periode zelf groeide ik naar God toe. Met mensen er om heen hebben we heel veel gebeden en dat maakt het wel heel bijzonder. Maar dat maakte de verwachting ook groot. Ik denk niet dat het door de situatie komt, maar ook door waar ik nu doorheen ga. Ik denk dat ik minder tijd met God doorbreng, maar dat is niet door de moeilijke gebeurtenissen waar ik doorheen ga. Misschien meer door drukte, minder tevreden zijn met de kerk. Als ik boos ben kan ik veel aan muziek hebben, en dan veel christelijke muziek zeg maar. Waarbij ik aan de ene kant m'n onbegrip kan uiten, maar ook wel de berusting. En dan weet ik dat het ook wel weer goed komt. Ook hebben sommige artiesten bij een emotie een lied en dan heb ik een *powersong* voor een paar dagen. Maar dat is niet per se gelinkt aan wat ik meegemaakt heb.

Extra: Heeft u bij tegenspoed het verlangen om meer te bidden?

Ehm ja, misschien wel. In die situatie wel. Maar wel als anderen in moeilijke situatie zitten, dan bid ik wel. Maar ook bid ik dan omdat ik denk dat het goed is. Ik sta er niet zoveel bij stil.

6. Is uw kijk op God veranderd na deze gebeurtenissen? Waarom wel/niet?

Mijn beeld is wel veranderd, maar dat komt ook omdat ik meer vragen ben gaan stellen sowieso. Het kan indirect iets te maken hebben met die gebeurtenissen. En dat ik bewuster ben van wat ik meegemaakt heb. Ik neem niet alles klakkeloos aan. En ik wil meer gaan kijken wat ik aanneem. En dat is niet altijd dat het me dichterbij God brengt. Maar dat is ook omdat ik dingen vaak zelf wil doen.

7. Wat is uw eerste reactie op deze Psalm 16?

Hmm ok. Ehm, iemand anders klaagzang. Beetje: hou eens op met dat gemiep. Laatste stuk is dan wel heel positief, in eerste instantie vind ik het negatief.

8. Wat vindt u van de woorden van de schrijver? In hoeverre kunt/kon u zich er in vinden?

Nee, de schrijver legt de schuld in mijn beleving bij God neer. 'U verbergt uw gelaat' enzo. En ik vind dat het niet de plek is waar het hoort. Ik zie mezelf dat niet doen.

Extra: Waarom ziet u het als andermans woorden?

Negativiteit. Het staat voor zwakheid en ik wil niet zwak zijn. Ik wil me er niet mee identificeren ook al zou ik het er misschien wel mee eens zijn. Dit onderwerp ben ik nu ook wel mee bezig.

9. Welk aspect springt er uit voor u? Waarom?

Vanaf vers 6, het laatste stuk. Omdat het positief is, dat is waar het om gaat en dat is een stuk waar ik kracht en hoop uithaal. Dit is ook minder leuk en dat kan ik dus beter vergeten en me richten op het goede. Dat is wel wat me in eerste instantie opvalt.

10. De schrijver klaagt tegen God. Wat vindt u daarvan?

Ergens wat ik zeg, in eerste instantie, zeurpiet. Je legt het bij de verkeerde neer. Maar als ik eerlijk ben doe ik dat misschien zelf ook wel. Ik heb net zo goed mijn vragen aan God. Dus ik snap het ook wel weer.

11. Zijn er grenzen in wat men tegen God kan zeggen? Leg uit.

Ja, dat denk ik wel. Maar ik weet niet wat dat is. In het verleden was ik bang als iemand vloekte. En dat ik dat eng vond en dat ik mezelf vervloekte als ik dat in mijn hoofd herhaalde, maar ik zie dat minder angstig. Ik wil die angst er uit halen, omdat het niet zo werkt. Maar goed, wat ik wel begrepen als je zegt tegen God dat je niet bij Hem wilt horen terwijl je wel voor Hem gekozen hebt, dat het gevaarlijk is. Ik vind wel dat je alles mag vragen, maar niet dat je alles kan zeggen. Het is wel nog altijd God, wel een bepaalde mate van gezag. Boosheid kan wel te ver gaan, en je kunt wel je excuus aanbieden. Ik zou niet foeteren of schelden snel.

Extra: Stel dat u wel echt boos bent op God?

Wat ik wel kan doen, is dat ik ga negeren. En dat ik het zelf ga doen. Je laat me zo in de steek, ik ga het zelf wel doen. Een beetje zo meer. Ik vind ergens wel dat er een schuldgevoel bij zit. Ik denk dat ik het niet bij God neer mag leggen, het hoort bij het leven. Wat ik zeur ik dan. Of dat anderen ergere dingen meemaak. Ook wel kwetsbaarheid, ik ben niet graag kwetsbaar. Ik zou niet snel klagen, eerder Psalm 6 lezen over het positieve.

12. De schrijver van Psalm 13 eindigt met het prijzen van God. Wat vindt u daarvan?

Ik vind dat mooi. En er staat ook wel ‘Hij heeft mij geholpen’. Iets van een afronding of beloning zelfs wel. Het is niet duidelijk of degene het doet omdat het hem geleerd is of doet hij dat omdat het moeilijke weer weg is. Ik vind het wel mooi altijd om zo te eindigen. In mijn beleving is dat een mooie manier in de communicatie met God, dus een vertrouwen.

13. Vindt u dat er genoeg aandacht is in de Pijler voor ‘klagen tegen God’?

Oeh, ik denk van niet. Maar ik kom al een tijd niet in de diensten, dus ik kan er niet helemaal antwoord op geven. Maar het is heel vaak gericht op dankzegging en houd moed. Het klagen wordt sneller overruled door ik moet Hem denken en het bij Hem neerleggen.

Extra: Zou u het meer willen terugzien?

Ehm, liever niet. Ik heb liever dat het gaat over de goede dingen van het leven. Ik heb mensen gezien die alleen maar kunnen klagen en bitter worden. En ook waar we het over hadden: Dat de zangleider aanvoelt dat het niet lekker gaat inde diendienst en dat de mensen niet in de plek zijn om te kunnen aanbidden. En dat mensen elkaar daar in steunen. En dat je aan kunt geven dat je in een moeilijke plek staat en dat er mensen om heen staan waar degene zich aan op kan trekken.

14. Stel, er wordt ruimte gemaakt in de dienst om te klagen, wat vindt u daarvan?

Aan de ene kant goed. Omdat je het bij het leven pakt. Maar ik zou het niet per se van een ander willen horen. Ik vind het te confronterend, te emotioneel. Dat ik me dan nog kwetsbaarder ga voelen. Ik vind dat ze ruimte moeten hebben, maar ik merk dat ik het moeilijk vind om andermans emoties er bij te hebben. Niet dat ik zoveel emoties heb. Maar dat is misschien ook omdat ik anderen niet een kijkje wil geven in mijn diepste pijn.

E. Schematische uitwerking van de interviews

	R1	R2	R3	R4	R5	R6	R7	R8	R9	R10
1	Ziekte Dierbare	Familie-problemen	Financien	Ziekte Zelf	Financien	Ziekte Dierbare	Ziekte Dierbare	Huwelijk	Ziekte-verlie Dierbare	Ziekte D. Financien
2	Onbegrip	Boos	Vechten	Vechten	Onbegrip	Paniek	Vechten	Vluchten	Vluchten	Paniek
3	Ja	Nee	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee
4	Ja	Nee	Ja	Ja	Ja	Nee	Nee	Ja	Nee	Nee
5	Ja Muziek	Ja Muziek	Ja Muziek	Nee	Ja Gebed	Nee	Nee	Ja Gebed	Nee wel muziek	Ja gebed
6	Nee Ikzelf	Nee	Ja Vertrouw.	Nee Kerkbeeld	Nee Ikzelf	Ja Ikzelf	Ja Intenser	Ja Intenser	Ja Intenser	Nee Ander
7	Negatief Ander	Positief Ander	Positief Herken.	Positief Herkennen.	Positief Ander	Positief Deels	Positief Deels	Negatief Ander	Positief Herken.	Positief Ander
8	Nee	Ja	Deels	Deels	Ja	Deels	Deels	Deels	Ja	Nee
9	Vers 6	Hulpvraag	Vers 6	Vergeten	Vers 6	Wegkwijnen	Vers 6	Vers 6	Vers 4	Vers 6
10	Negatief Gezeur	Positief Mag	Positief Mag	Positief Mag	Positief Mag	Gematigd Nuttig?	Gematigd Gezeur	Negatief Mag	Positief Mag	Gematigd Mag
11	Ja Vloeken	Nee	Ja Respect	Nee	Nee	Ja Respect	Nee	Ja Respect	Ja Beschuld.	Nee
12	Mooi Moet	Verstandig Moet niet	Mooi Moet niet	Mooi Moet niet	Mooi Moet	Mooi Moet niet	Mooi Moet	Mooi Moet	Mooi Moet	Mooi Moet niet
13	Nee Veel dank	Nee Gemop.	Ja Pastoraat	Nee Veel dank	Nee	Nee Veel dank	Nee Gemop.	Nee Gemop.	Weet ik niet Pastoraat	Nee KG
14	Gemengd Aanhoren	Goed Ruimte uiten	Gemengd KG plek	Goed Ruimte uiten	Goed Wel lof	Gemengd Aanhoren	Goed Wel lof	Goed Signaal	Nee KG plek	Goed Ruimte uiten

Literatuurlijst

Booth, W.C., Colomb, G.G. & Williams, J.M. (2008). *The Craft of Research*. Chicago: The University of Chicago Press.

CBS. (2014). Bevolkingspiramide. Geraadpleegd op <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/piramide-fx.htm>

De Pijler. (z.j.). Geschiedenis van de Pijler. Geraadpleegd op <http://pijler.nl/algemeen/over-de-pijler/geschiedenis-van-de-pijler/217>

Ellington, S.A. (2008). *Risking Truth: Reshaping the World through Prayers of Lament*. Eugene, OR: Pickwick Publications.

Ellington, S.A. (2011). Can I Get a Witness: The Myth of Pentecostal Orality and the Process of Traditioning in the Psalms. *Journal of Pentecostal Theology*, 20(1), 54-67. doi: 0.1163/174552511X554582

Foster, R. (2005). *Het feest van de navolging: Groeien in spiritualiteit* (4e dr.). Gorinchem: Ekklesia.

McGrath, A.E. (2007). *Christian Spirituality*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

McGrath, A.E. (2007). *Christelijke Theologie* (4th ed.). Kampen: Kok.

McGrath, A.E. (2010). *De toekomst van het christendom*. Kampen: Kok.

Maré, L.P. (2008). A Pentecostal Perspective on the Use of Psalms of Lament in Worship. *Verbum et Ecclesia*, 29(1), 91-109.

Melton, N.J. (2011). Lessons of Lament: Reflections on the correspondence between the Lament Psalms and early Australian Pentecostal Prayer. *Journal of Pentecostal Theology*, 20(1), 68-80. doi: 10.1163/174552510X526232

Unie van Baptisten Gemeenten. (z.j.). Waarin verschillen baptisten van andere gelovigen? Geraadpleegd op <http://www.baptisten.nl/de-unie/wat-is-baptisme/vijf-vragen-over-het-baptisme/waarin-verschillen-baptisten-van-andere-gelovigen>

Van der Laan, C. & Van der Laan, P. (2007). *Toen de kracht Gods op mij viel*. Kampen: Kok.

Van der Zwaag, K. (2008). We willen een kerk midden in de wereld zijn. Geraadpleegd op http://www.refdag.nl/kerkplein/kerknieuws/we_willen_een_kerk_midden_in_de_wereld_zijn_1_268493

Volf, M. (1998). *After our Likeness: The Church as the Image of the Trinity*. Grand Rapids, MI: Eerdmans Publishing Co.

WCCC. (z.j.). Geschiedenis. Geraadpleegd op <http://www.willowcreek.nl/site/willow-creek/246-willow-creek-algemeen/447-geschiedenis>

Westermann, C. (1981). *Hoofdpijnen van een theologie van het Oude Testament*. Kampen: Kok.